

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

ЗАСЄКІН СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 811.111'25:811.161.2'25:[808:81'23]

**ПСИХОЛІНГВАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В ПЕРЕКЛАДІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)**

10.02.16 – перекладознавство

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук**

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор філологічних наук, професор
Коломієць Лада Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії та практики перекладу
з англійської мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Демецька Владислава Валентинівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри англійської і німецької філології
та перекладу імені І. В. Корунця;

доктор філологічних наук, професор
Мізін Костянтин Іванович,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
завідувач кафедри іноземної філології, перекладу
та методики навчання;

доктор філологічних наук, доцент
Кудрявцева Наталія Сергіївна,
Херсонський національний технічний університет,
професор кафедри теорії та практики галузевого
перекладу.

Захист дисертації відбудеться 28 вересня 2020 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75).

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано 20 серпня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина МОРОЗОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дослідження присвячено вивченню психолінгвальних закономірностей перекладу художніх текстів. В основу цієї роботи покладено тезу про те, що всім перекладам властиві певні універсальні риси, за якими можна зробити висновок про те, що перед читачем – саме текст перекладу, а не створений носієм мови оригінальний текст. Ці лінгвальні риси не залежать від напряму перекладу, виду перекладу – усного синхронного, послідовного чи письмового, жанру чи функціонального стилю перекладеного тексту. Для позначення цих універсальних тенденцій у сучасному перекладознавстві традиційно послуговуються назвами «перекладацькі універсалії» (translation universals) (М. С. Дорофєєва, З. Р. Хайрутдінов, К. І. Леонтьєва, А. Chesterman, М. Baker, А. Mauranen, М. Olohan), «універсальні риси» (W. Teubert, R. Krishnamurthy), «зсуви» (F. Bafti, S. Blum-Kulka, H. Vaezian), «деформувальні тенденції» (A. Berman), «закони» (G. Toury). Оскільки нині в перекладознавстві тривають дискусії щодо універсальності статусу згаданих мовних рис для всіх без винятку мов (Е. Robin, N. Szymor), у роботі надаємо перевагу термінові «перекладні закономірності» для позначення цих мовних деформацій у перекладі.

Визначення закономірностей перекладу в такому контексті близьке до поняття «третього коду» (W. Frawley) – унікальної штучної мови, що виникає на перетині оригінальних і перекладених текстів, мов та культур. Мову перекладеного тексту вважають прийнятною адресатами тоді, коли його лінгвальні й стилістичні риси створюють легкість прочитання, враження, що це не переклад, а оригінал (L. Venuti). Оскільки коло читачів перекладної художньої та іншої літератури щороку збільшується, згадані штучні риси створюють загрозу для чистоти й автентичності звучання мови в перекладах, адже будь-яка мова – це «сузір'я когнітивних здатностей» (N. Enfield). Під час відтворення засобами цільової мови тексту оригіналу перекладачі на основі вибору з декількох варіантів поверхневих мовних форм, що є репрезентаціями повідомлення однакового змісту, реалізують одну глибинну структуру (N. Chomsky). Спільність операцій і результатів такого втілення перекладачами конкретного змісту охоплює поняття «психолінгвальної закономірності» (K. Goodman). Дослідження нетипових мовних рис, відмінність у частотності прояву котрих в оригінальних та перекладних версіях є статистично значущою, не збігається і не є наслідком інтерференції мовних систем, – один із перспективних напрямів сучасного прикладного перекладознавства (B. Labrador, S. Laviosa, R. Rabadán, N. Ramón).

У зв'язку з підвищенням інтересу сучасного перекладознавства до семіотики культур та міжкультурної взаємодії (П. М. Донець, І. Е. Клюканов, Ю. М. Лотман, В. М. Розін, Ю. С. Степанов, U. Eco, S. Petrilli, A. Ponzio, T. Sebeok, G. Toury, W. Wills), адекватного відтворення в перекладі функції або лінгвоетнічної реакції носіїв мови тексту оригіналу (А. Г. Гудманян, В. В. Демецька, О. В. Дзера, В. І. Карабан, Н. С. Кудрявцева, Л. К. Латишев, В. Д. Радчук, Т. В. Шмігер, Eu. Nida), збереження емоційно-прагматичного

й естетичного складників цього процесу (Т. П. Андрієнко, Р. П. Зорівчак, М. Л. Іваницька, Т. Р. Кияк, Л. В. Коломієць, А. П. Мартинюк, М. О. Новикова, О. Д. Огуй, О. В. Ребрій, І. Є. Фролова, О. І. Чередниченко, Л. М. Черноватий), потенціалу корпусного підходу (Ю. В. Богоявленська, К. І. Мізін, М. Baker, S. Laviosa, R. Xiao), виникає потреба вивчення процесів сприйняття, розуміння та породження тексту, тобто процедурних аспектів перекладу, для пошуку й установлення закономірностей інтерпретації перекладачами текстів – культурних продуктів носіїв природних мов світу. Завдяки цим аспектам психолінгвістичний підхід до перекладу набуває антропоцентричного забарвлення, позаяк когнітивно-інтелектуальним й емоційно-мотиваційним аспектам особистості перекладача, механізмам його мислення та мовленнєвих стратегій, визначенню його посередницького статусу в міжмовній і міжкультурній комунікації відведено центральну роль.

Отже **актуальність** цього дослідження зумовлено необхідністю реалізації одного з пріоритетних у сучасному перекладознавстві корпусного підходу щодо визначення перекладних закономірностей, поживавленням інтересу науковців до процедурних аспектів перекладу на підґрунті поєднання аналітичних інструментів когнітивної лінгвістики, емпіричних методів психолінгвістики та можливостей корпусного підходу. Такий ракурс сприяє розбудові новітнього напрямку сучасного прикладного перекладознавства.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, науковою темою, яку розробляє кафедра прикладної лінгвістики: «Функціонування мовних одиниць у когнітивно-дискурсивній парадигмі». Тему затверджено вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 25 грудня 2008 р.) й уточнено вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 29 листопада 2018 р.).

Об'єкт дослідження – переклад художніх творів, **предмет** – психолінгвальні закономірності перекладу художніх текстів.

Метою дослідження є встановити психолінгвальні закономірності англо-українського перекладу художніх творів у зіставленні з текстом-джерелом – Д-закономірності та психолінгвальні закономірності перекладу на основі зіставлення оригінальних українських творів з перекладними творами цією ж цільовою мовою – Ц-закономірності.

Пріоритетні завдання праці:

1. З'ясувати психолінгвістичні засади створення художнього тексту та його перекладу.
2. Здійснити переклад українською мовою словника комп'ютерної програми *Linguistic Inquiry and Word Count – LIWC2015*.
3. Побудувати дослідницький паралельний англо-український корпус художніх творів та емпірично встановити на його основі психолінгвальні Д-закономірності перекладу.

4. Дослідити перекладні *Д*-закономірності у кореляції з типологічними характеристиками студентів-перекладачів, зокрема, їхнім когнітивним стилем, домінантним каналом сприйняття/ обробки інформації.
5. Побудувати дослідницький зіставний одномовний корпус українських оригінальних та українських перекладних художніх творів і емпірично встановити на його основі психолінгвальні *Ц*-закономірності перекладу.
6. Сконструювати регресійні моделі текстової когезії для корпусів українських оригінальних та українських перекладних творів.

Матеріалом дослідження слугували оригінальні англomовні, українськомовні та перекладні тексти художніх поетичних творів «Заповіт» Т. Г. Шевченка, «Ozymandias» П. Б. Шеллі; оригінальні художні прозові твори Д. Брауна, М. Твена, Дж. Д. Селінджера, Р. Бредбері, Е. Сігала, Дж. Орвела, Ю. Покальчука та їхні переклади у виконанні студентів та професійних перекладачів. Окремо було підібрано групу творів, організованих у дослідницькі корпуси – паралельний англо-український корпус обсягом 1 млн. 200 тис. слововживань та зіставний український корпус обсягом 4 млн. слововживань. Англо-український паралельний корпус містив підкорпус із 30 художніх прозових творів сучасних та класичних англomовних авторів обсягом 20 тис. слововживань кожен і підкорпус із 30 українських текстів перекладів цих англomовних творів також обсягом 20 тис. слововживань кожен. Зіставний корпус містив підкорпус із 100 оригінальних художніх прозових творів сучасних та класичних українських авторів обсягом 20 тис. слововживань кожен і підкорпус із 100 перекладених на українську англomовних творів також обсягом 20 тис. слововживань кожен.

Гіпотеза дослідження: у перекладі художніх творів мають прояв конкретні закономірності як спільні мовні риси, незалежні від рівня кваліфікації перекладачів і їхніх індивідуальних особливостей. Згадані мовні риси виявляються як відмінності в зіставленні перекладів з оригіналами, а також у зіставленні перекладів із неперекладами, – створеними носіями цієї само мови оригінальними текстами.

Методологічно праця спирається на положення теорій релевантності Д. Шпербера, Д. Вілсон, граматикалізації С. Ніколя, нейролінгвістичної теорії двомовності М. Параді, розмежування процедурної й концептуальної інформації Д. Блейкмор, Ф. Алвеса, перекладних універсалій М. Бейкер, С. Лавіози, Г. Турі, Е. Честермена, психолінгвістичної теорії естетичної реакції Л. С. Виготського, теорії художнього перекладу Р. П. Зорівчак, В. І. Карабана, Л. В. Коломієць, В. В. Коптілова, О. І. Чередниченка, Д. Жилия, В. Н. Комісарова, Л. К. Латишева, Ю. Найди.

Для розв'язання поставлених завдань дослідження залучено низку *методів*, провідними серед яких є загальнонауковий гіпотетико-дедуктивний метод, аналіз і синтез; зіставний аналіз; методи психолінгвістичного аналізу: проєктивні – семантичний диференціал разом із його комп'ютерною версією VAAL, вільний асоціативний експеримент; інтроспективний аналіз; кількісний аналіз мовних даних двох дослідницьких корпусів – паралельного англо-

українського та зіставного одномовного корпусу на основі комп'ютерних програм психолінгвістичної діагностики тексту *Linguistic Inquiry and Word Count* – *LIWC2015*, *Textanz*, комп'ютерного забезпечення *SPSS 26* – кореляційний аналіз (коефіцієнт r -Пірсона для визначення кореляційних зв'язків між оригіналом та перекладами), факторний аналіз (метод головних компонент) для визначення особливостей семантики поетичного тексту та текстів перекладу; параметричний критерій Стюдента для залежних та незалежних вибірок і непараметричний U тест Манна–Вітні, регресійний аналіз за допомогою методу лінійної покрокової регресії для побудови моделей когезії в зіставному корпусі оригінальних і перекладних художніх текстів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній запроваджено новий напрям досліджень в українському мовознавстві – психолінгвістичне корпусне перекладознавство; *уперше* в українському перекладознавстві визначено, сформульовано й перевірено на основі емпіричних даних аналізу дослідницьких корпусів із застосуванням методів та інструментів математичної статистики гіпотезу, згідно з якою текст перекладу є «когнітивно-асиметричним» текстом, «деформованим» і щодо тексту оригіналу (психолінгвальні D -закономірності перекладу), і щодо оригінального тексту мовою перекладу (психолінгвальні C -закономірності перекладу); досліджено перекладні D -закономірності у кореляції з типологічними характеристиками перекладача, зокрема, когнітивним стилем, домінантним каналом сприйняття/обробки інформації; уточнено з позицій теорії релевантності та нейролінгвістичної теорії двомовності когнітивний унесок мовних одиниць – носіїв процедурного значення у способи обробки перекладачем інформації першоджерела.

Наукову новизну одержаних результатів дисертації відбито в основних **положеннях, винесених на захист**:

1. Переклад художнього твору – складний психолінгвальний процес семіотичного перетворення перекладачем джерельного тексту в текст цільовою мовою. Наслідком цього процесу є породження когнітивно асиметричного нового тексту зі збереженою концептуальною інформацією, проте з різним ступенем деформованості синтактико-стилістичних і прагматичних рис першоджерела, що засвідчує емпіричне дослідження дослідницьких корпусів і доводять методи математичної статистики.

2. Головними причинами появи деформувальних тенденцій у перекладі слід вважати когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами перероблення перекладачем мовного матеріалу. Із погляду теорії релевантності, послуговування автором (тексту оригіналу) мовними сигналами-одиницями з процедурним значенням сприяє досягненню «оптимальної релевантності», зменшує когнітивні зусилля адресата/перекладача, полегшуючи його завдання з пошуку інтендованого відправником способу обробки пропозицій. Носії процедурної інформації – активізатори когнітивних процесів, що не піддаються свідомій обробці, сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму

когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи обмеження на обробку ним висловлення.

3. Психолінгвальними закономірностями перекладу слід уважати відсутні в мові першоджерела, але наявні в цільовій мові інгерентні процесу перекладу риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикалізації – дискурсивні маркери (конектори), модальні слова, займенники. Оскільки породження й перероблення цих процедурних одиниць триває автоматично, поза довільним контролем перекладача, це виключає інтерференцію з боку системи мови рецептора.

4. Існують два способи перероблення вхідної інформації під час перекладу – керований процедурною пам'яттю імпліцитний (автоматичний) спосіб із залученням механізму імовірнісного прогнозування й паралельно-розподіленої обробки, та керований декларативною пам'яттю експліцитний (довільний) спосіб із залученням металінгвістичних і прагматичних знань на основі локально-послідовної обробки. Процедурні одиниці сприяють залученню вертикальної (автоматичної) обробки, оскільки набір цих одиниць-сигналів способів обробки пропозицій скінченний і з досвідом зрілими перекладачами добре засвоєний.

5. У досвідчених перекладачів, які покладаються здебільшого на імпліцитний спосіб перероблення інформації, триває інтегрована координація процесів розуміння першотвору та породження цільової версії. Відтак вони здатні миттєво передбачати подальший хід подій у сприйнятому тексті оригіналу й обирати відповідний спосіб обробки на основі сформованих у попередньому досвіді статистично частотніших і вагоміших нейронних зв'язків (конекцій). Натомість, студенти-перекладачі, через менший досвід, надають перевагу експліцитному (контрольованому), послідовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних першотвору та породження цільової версії під час фази синтезу. Із часом, коли перекладацькі навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) горизонтального механізму перероблення даних до превалювання автоматичного (недовільного).

6. Психолінгвістичний аналіз паралельного корпусу свідчить про те, що в перекладах систематично мають прояв *Д*-закономірності як деформації, що призводять до когнітивної асиметрії в перекладах. Через значуще збільшення коефіцієнта лексичної варіативності відбувається *ускладнення*, а також *нормалізація* – через зменшення питомої ваги займенників в українському підкорпусі. На стилістичному рівні зафіксовано *спрощення* через зменшену середню довжину речення; частотніше послугування маркерами неформального стилю, вигуками, частками й дискурсивними маркерами спричинює *вирівнювання* й *експліцитацію*. На синтаксичному рівні зниження питомої ваги прийменників свідчить про *імпліцитацію*; *дераціоналізація* має місце через встановлене зниження ступеня логічної зв'язності (когезії) в тексті, статистично значуще збільшення питомої ваги сполучників свідчить про

експліцитацію синтаксичних зв'язків. Надмірна представленість каузальних маркерів, заперечних конструкцій та маркерів контрасту має ефектом *ускладнення* – вищу когнітивну складність цільових версій.

7. Психолінгвістичний аналіз українського зіставного корпусу засвідчує те, що перекладний підкорпус вирізняє нетиповість та відхилення від психолінгвальних показників підкорпусу оригінальних художніх творів, створених носіями української. Простежено статистично значущі *Ц-закономірності спрощення й експліцитації* на морфологічному рівні; *вирівнювання, імпліцитації, спрощення та нормалізації* на стилістичному рівні; *імпліцитації, ускладнення й дераціоналізації* на синтаксичному рівні. Усі окреслені вище чинники створюють когнітивну асиметрію між українськими перекладами та неперекладами цією мовою. Наявність в українських перекладних художніх творах *Ц-закономірностей* створює загрозу природності звучання й автентичності української мови.

8. Імпліцитація як емпірично встановлена провідна психолінгвальна *Ц-закономірність* перекладу вказує на порушення базової категорії тексту – *когезії*. Виявлена в результаті регресійного аналізу корпусу українських перекладів статистична незначущість маркерів каузальних зв'язків як природних предикторів *когезії* свідчить про недостатню глибину перекладацької когнітивної обробки, осмислення перекладачами описуваних у тексті фактів та подій під час інтерпретації й породження цільових версій. Як наслідок, сполучники причиново-наслідкових зв'язків і дискурсивні маркери семантичного зв'язку між реченнями/ пропозиціями виявляються в перекладах на периферії, що й призводить до імпліцитації. Статистична значущість показників прийменників як предикторів *когезії* свідчить про частіше фокусування під час перекладу на внутрішньопроепозиційному рівні, в межах речення. Визначальність маркерів неформального стилю полягає у реалізації імпліцитної *когезії* текстів у перекладному корпусі.

9. Установлені на основі паралельного та зіставного корпусів мовні деформації в перекладі не дають підстав твердити про їхню універсальність, незалежно від операційних мов. Натомість статус цих мовних рис обмежений закономірностями, позаяк не цілковитий їхній набір, окреслений у зарубіжних перекладознавчих корпусних дослідженнях, має статистично значущий прояв на матеріалі англо-українського паралельного й українського зіставного корпусів текстів художньої прози.

Теоретична значущість дослідження полягає у запровадженні теоретично та методологічно обґрунтованого психолінгвістичного підходу до перекладознавчого аналізу перекладних закономірностей на основі дослідницьких паралельного англо-українського корпусу оригінальних художніх прозових текстів та їхніх перекладів, зіставного українського корпусу оригінальних та перекладних творів. Основні положення роботи роблять унесок у загальну теорію перекладу, теорію художнього перекладу та в часткову теорію англо-українського перекладу.

Практична цінність дослідження полягає в розробленні української версії словника комп'ютерної програми психолінгвістичної діагностики тексту *LIWC2015*, придатної для використання українськими мовознавцями, психолінгвістами та дослідниками зі суміжних галузей науки. Одержані результати можуть бути використані в лекційних курсах з теорії та методики перекладу з англійської мови (розділи «Методи перекладацького аналізу», «Перекладні закономірності», «Перекладацькі трансформації»), художнього перекладу (розділ «Способи відтворення функціональних одиниць прозових творів у перекладі»); у спецкурсах із проблем перекладу та редагування художніх текстів, психолінгвістичних проблем перекладу; серед інших практичних результатів є застосування даних щодо універсальних закономірностей перекладу в прикладному перекладознавстві, зокрема для моделювання перекладу природних мов людиною та побудови новітніх систем машинного перекладу (machine translation – MT) та автоматизованого перекладу (computer-assisted translation – CAT), використання даних щодо «деформувальних тенденцій у перекладі» у навчальному процесі підготовки майбутніх перекладачів, під час реалізації новітнього підходу до перекладацької проєктної діяльності на заняттях із практики перекладу за принципами навчання на основі даних (Data-Driven Learning – DDL) й активного колаборативного навчання (Active Collaborative Learning – ACL), а також у подальших наукових дослідженнях студентів, аспірантів і докторантів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження викладено в доповідях на Міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми перекладознавства та іноземної філології» (Луцьк, 2004); «Українська мова як соціокультурний і психологічний феномен» (Луцьк, 2004), «Язык и межкультурные коммуникации» (Мінськ, 2007), «Ключові проблеми прикладної лінгвістики» (Луцьк, 2009), «Семантика и прагматика языковых единиц в антропоцентрической парадигме» (Сімферополь, 2011), «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2008; 2009; 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018), «Applied Linguistics and Intercultural Communication» (Lubbock, Texas, USA, 2016); «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2012), «Актуальні проблеми германської філології» (Чернівці, 2012), VI Міжнародній науковій конференції «Пріоритети германського і романського мовознавства» (Луцьк, 2012), V, IX і X науковій конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 2009; 2017; 2019), Міжнародній науковій конференції «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самотність» (Київ, 2013), II Міжнародній науковій конференції «Взаємодія етнічних і планованих мов у контексті європейської інтеграції» (Луцьк, 2013), VII, IX та X Конгресах Міжнародного товариства прикладної психолінгвістики (ISAPL) (Чешин, 2004; Барі, 2010; Москва, 2013), Міжнародній науковій конференції «Philology in the IIIrd Millennium» (Будапешт, 2013), Міжнародній науковій конференції «Пріоритети германського та романського мовознавства»

(Луцьк – Світязь, 2014; 2015; 2017); XII Міжнародній науковій конференції «Пріоритети германської та романської філології» (Луцьк – Світязь, 2018); I і III Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми психолінгвістики, психології мови та мовлення – COPAPOLS» (Луцьк, 2013; 2018); Міжнародній науковій конференції з нагоди 95-річчя професора Ілька Корунця (Київ, 2017), I Міжнародній науковій конференції «Переклад і мова: компаративні студії» (Київ, 2019), I Міжнародній науково-практичній конференції «Переяславська мовознавча толока» (Переяслав-Хмельницький, 2019); Всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми підготовки перекладачів» (Луцьк, 2007; 2009); «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (Київ, 2009); «Людина. Комп'ютер. Комунікація» (Львів, 2010), Міжнародному науково-практичному семінарі «Слово Господнє – Verbum Domini» (Луцьк, 2013); Міжнародній школі-семінарі «VI Березинські читання» (Москва, 2010).

Публікації. Основні положення, теоретичні та практичні результати дисертації висвітлено у 55 наукових працях, серед яких 1 одноосібна монографія, 2 розділи в колективних монографіях, 1 розділ хрестоматії з перекладознавства та 1 перекладний розділ енциклопедії перекладознавства, 24 статті у наукових фахових виданнях України, серед яких 5 – у наукових часописах, індексованих у наукометричній базі Web of Science, 3 статті – у закордонних наукових спеціалізованих виданнях, 2 з яких індексовано у наукометричних базах Scopus та Web of Science, 13 статей – у інших виданнях і 10 тез доповідей на фахових вітчизняних і міжнародних наукових конференціях (загальний обсяг 46,5 авторських аркушів). У спільних публікаціях авторові належить розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань та інтерпретація результатів.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'ятих розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної наукової літератури (612 джерел, з яких 278 іноземними мовами), списку довідкової літератури (26 джерел), списку джерел ілюстративного матеріалу (256 джерел). Додатки до дисертації містять список публікацій за темою дослідження, відомості про апробацію результатів дисертації, результати обробки даних. Загальний обсяг дисертації становить 486 сторінок, із них – 356 основного тексту. Для ілюстрації положень дисертації наведено 22 таблиці, 35 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми, об'єкта, предмета дослідження; визначено актуальність, наукову новизну, теоретичне й практичне значення; встановлено зв'язок дослідження з науковими темами; сформульовано мету, завдання; окреслено методи наукового аналізу; викладено положення, винесені

на захист; представлено матеріал дослідження, дані про публікації й апробацію його результатів.

У першому розділі «Переклад художнього тексту у світлі психолінгвістики» висвітлено психолінгвістичні засади перекладу, особливості художнього перекладу в контексті психолінгвістики.

Для когнітивного моделювання перекладацького процесу потрібно виходити не з настанови щодо нього, яка ґрунтується на міжмовних трансформаціях. Натомість слід дотримуватися погляду, що переклад є багатоплановим і багатовимірним видом людської діяльності, який акумулює в собі проблеми філософії, психології, лінгвістики, фізіології та інших наук (А. Zlobin). Нині у фокусі уваги психолінгвістів переклад постає як когнітивна діяльність людини в контексті його соціокультурних функцій. Діяльнісний інтерпретативний підхід до розуміння процесу перекладу передбачає певною мірою реконструкцію перекладачем діяльності автора впродовж породження тексту оригіналу (І. С. Шевченко). У контексті «когнітивної транслятології» (Т. О. Фесенко) перекладацьку діяльність трактують як реалізацію взаємодії когнітивних і мовних структур індивіда (перекладача) в найширшому контексті його психосеміотичної характерології. Перекладачеві відведено не скромну роль вербального перекодувальника, а інтерпретатора смислового коду, закладеного у джерельному тексті. Психолінгвістичний вимір перекладу дає змогу тлумачити міжмовну комунікацію як мовленнєво-мисленнєву діяльність перекладача; ментальні процеси, пов'язані з переробленням даних, тривають у ментальності суб'єкта не лише в логічній послідовності, а здатні мати синхронний і мережевий характер. Визнання вітчизняним перекладознавством художнього перекладу як виду перекладацької діяльності (Р. П. Зорівчак), зорієнтованість на його стратегічність суголосні психолінгвістичним концепціям перекладу.

Спільність наукових підходів сучасного перекладознавства та психолінгвістики нині полягає у визнанні за відтворенням у цільовому тексті *функції* вихідного тексту пріоритетного завдання перекладу. Психолінгвістичні засади адекватності художнього перекладу обґрунтовують потребу наближеності або схожості функцій оригіналу й перекладу, визнаючи, що їхньої тотожності принципово не може бути. У контексті дескриптивного перекладознавства переклади слід уважати повноцінними текстами, які належать до цільової культури, а не просто репрезентації вихідних текстів. Їхня еквівалентність завжди існує, бо закладена в самому понятті перекладу. Прийнятність – це міра, за якою цільовий текст відповідає лінгвальним та культурним нормам, властивим для конкретного жанру тексту в мові рецепторі. Адекватність, натомість, слід потрактовувати як повноцінну відповідність цільового тексту мові й культурі джерела. Отже прийнятність і адекватність – два полюси континууму, на якому розгортається текст перекладу зі своїми мовними рисами, зіставлюваними з вихідним текстом, з одного боку, та оригінальними текстами, породженими тією ж мовою, що й текст перекладу (G. Toury).

Для семіології сьогодення набуває неабиякої цінності досвід психолінгвістики, яка допомагає з'ясувати психосеміотичні проблеми комунікації, а саме: що відбувається з повідомленням після його одержання адресатом і що той привносить у повідомлення (У. Есо). Семіотичні дослідження переконують у тому, що художній текст доцільно розглядати як вторинний семіозис (R. Barthes), в якому його синергетика (мова) взаємодіє з енергетикою автора, що породжує експресивний ефект – «невимовлений залишок» (У. Есо). Ідеться, вочевидь, про поєднання і наслідок «конфлікту» думки автора, яка є цілісною і недискретною, та мови, яка змушує його втілювати свою думку в перервні та протяжні в часі синтаксичні структури. На межі перетину – зіткнення двох кодів – виникає розряд і народження чогось нового: психолінгвістичні й семіотичні студії творчої діяльності перекладача дійшли сьогодні розуміння, що текст перекладу є утворенням, який містить нову інформацію (Ю. М. Лотман). Як підкреслював О. О. Потебня, «переклад з однієї мови на іншу є не відтворення тієї самої думки, а збудження іншої, відмінної».

Отже, психолінгвістичні й семіотичні студії творчої діяльності перекладача дійшли сьогодні розуміння, що текст перекладу є утворенням, який містить нову інформацію. Обґрунтовані нейролінгвістичними експериментами процесу перекладу висновки групи фінських нейролінгвістів (J. Holz-Mänttari) загалом суголосні семіотичній концепції представників Тартуської школи семіотики на чолі з Ю. М. Лотманом. Унаслідок того, що в корі головного мозку людини відбувається взаємодія двох інформаційних потоків, – перший є сигналом, що відбиває стан самого організму, другий сприймає сигнали органів чуття від зовнішнього світу – дві особи нездатні створити ідентичні тексти перекладу. Через взаємодію цих двох сигналів у центрі мозку утворюється мисленнева структура, яка містить випадкове, щоразу інше сполучення свідомого й несвідомого. Саме випадковість і непередбачуваність такого сполучення є аспектом творчого начала людського мислення, даючи змогу породжувати новий зміст. Разом із тим, концепція множинності розумінь тексту не тотожна концепції довільності тлумачення, оскільки вона не безмежна, а допустима лише у відомих межах, залежних від інваріантних значень структури тексту та її елементів у взаємодії (В. П. Белянін).

Отже, художній переклад – складний творчий психолінгвальний процес семіотичного перетворення перекладачем джерельного тексту в текст цільовою мовою. Наслідком цього процесу є породження когнітивно асиметричного нового тексту зі збереженою концептуальною інформацією, проте з різним ступенем деформованості синтактико-стилістичних і прагматичних рис першоджерела. Із цього випливає актуальність дослідження закономірностей, маніфестованих у перекладі в зіставленні з першоджерелом, та закономірностей, що мають прояв у перекладі в зіставленні з неперекладами цією мовою.

У другому розділі «Загальні психолінгвальні закономірності перекладу» зосереджено увагу на теоретичних аспектах мовних та психолінгвальних закономірностей. Психолінгвістичний вектор в аналізі мовних універсалій простежуємо в універсальній граматиці Пор-Рояля, що зіграла чималу роль у осмисленні загальних законів будови мови. К. Лансло

й А. Арно запропонували ідею зіставлення логічних мисленнєвих операцій, здійснюваних протягом мовленнєвої діяльності людини, зі способом вираження цих операцій у мовних (граматичних) формах. Узагальнення підходів до розроблення класифікацій та аналіз переліку універсалій різними авторами (J. Greenberg, S. Ullman, Ch. Hockett) дають змогу виокремити спільні інваріанти. Зокрема, залежно від ступеня універсальності визначають загальні, абсолютні (дедуктивні) універсалії (J. Hawkins), з одного боку, та статистичні, емпіричні (індуктивні), – з іншого. Останні – доволі інформативні, позаяк показують ту межу, де мови балансують між «обов'язковим» і «типовим». Залежно від способу формулювання розрізняють дедуктивні (аксіоматичні) та індуктивні (емпіричні). Дедуктивна універсалія – теоретичне припущення щодо того, що деяка властивість *X* повинна бути притаманна всім мовам. Пізнавальною цінністю володіють лише індуктивні універсалії, водночас дедуктивні – це висновки чи наслідки із вже існуючих загальнотеоретичних концепцій про мову. Відтак дедуктивними універсаліями слід уважати деякі ключові висловлення про загальну теорію мови, тобто йдеться не про проблему пошуку знання про мову, а його презентацію (Н. Б. Мечковська).

Дослідження перекладних закономірностей беруть свій початок від студій мовних універсалій у ХХ ст. Одним із перших учених-філософів, хто поставив питання нагальності й можливості розгляду закономірностей у перекладознавчих студіях, був англійський мислитель Роджер Бекон (1214–1294) – прибічник ідеї універсальної граматики. Привертає увагу його думка, що граMATика у своїй субстанції єдина в усіх мовах, зміни фіксуються лише ситуативно. Водночас, він наполягав на необхідності того, щоб у перекладі свідомо підходити до відтворення змісту оригіналів на основі глибокого знання мов і наук заради правильного розуміння та перекладу першотвору. Ґрунтовні дослідження закономірностей перекладацької діяльності беруть свій відлік відтоді, коли простежується відхід від концепцій «неперекладності» з поступовим зверненням до мови як до інструменту комунікації в другій половині ХХ століття. Спроба довести, що мовою все можна виразити, а відтак перекласти будь-який текст незалежно від його вербальної форми, належить Ж. Мунену. Його послідовник Е. Кошмидер пояснював перекладність тексту в термінах існування синтаксичних, логічних та семантичних універсальних категорій. Процес перекладу уявлявся як послідовність дій перекладача: а) визначення предмета для мовної одиниці ВТ і через його позначення на ВМ; б) добір для виявленого предмета через його опис мовою перекладу вторинної (підпорядкованої) вербальної одиниці для цільового тексту.

Переклад мистецького твору потребує емпіричних даних про закономірності процесу його транскодування. Тому зіставлення текстів перекладу з першотворами, на думку вітчизняних і зарубіжних дослідників, дає змогу одержати цінні дані не лише про ступінь близькості оригіналу й перекладу та способи досягнення адекватності, а й виявити спільні закономірності, незалежні від рівня кваліфікації перекладача і його /її індивідуальних особливостей на основі зіставлення низки перекладів одного

й того самого твору, виконаних різними перекладачами. На відміну від погляду радянських і вітчизняних учених на проблему, увагу західних вчених у цьому випадку привертає не сам процес перекладу, а його результати. Перекладознавці вивчають ті особливості, що різнять оригінальні тексти від перекладних, і які виявляються під час їхнього зіставлення. Слід визнати, що в питанні вивчення універсальних характеристик власного досвіду недостатньо. Тому деякі з розглянутих феноменів (або їх окремі складові) аналізувалися на рівні «окремих прийомів перекладу» і стали об'єктом вивчення задовго до того, як сформувалися більш-менш загальні погляди на проблему існування перекладних універсалій загалом.

Узагальненою дефініцією закономірностей перекладу є таке: нетипові лінгвальні риси, що простежують здебільшого в перекладних, аніж оригінальних текстах й такі, що вважаються незалежними від впливу специфічних мовних пар, залучених у переклад (М. Baker). Перекладні закономірності розглядають також як загальні закономірності, або закони, що досліджують шляхом висунення і перевірки загальних дескриптивних гіпотез про існування подібностей між різними типами перекладу, не нехтуючи ані відмінностями між ними, ані унікальністю кожного окремого випадку (А. Chesterman). Перекладознавці виокремлюють *Д*-закономірності та *Ц*-закономірності. Перші одержали префікс *Д*- через процедуру їхнього визначення: вони спостережені при зіставленні *джерельного* тексту (*source text*) із низкою текстів перекладу якоюсь мовою. *Ц*-закономірності одержали свою назву через те, що вони виявлялися дослідниками внаслідок зіставлення корпусів текстів перекладів (*target texts*) *цільовою* мовою та текстів неперекладів цією ж мовою, створених її носіями природним шляхом.

Серед найтиповіших психолінгвальних закономірностей перекладу слід виокремлювати *експліцитацію*, *імпліцитацію*, *спрощення*, *ускладнення*, *нормалізацію*, *вирівнювання* тощо. *Експліцитацію* тлумачать як надання додаткових пояснень, описів, загалом даних, наприклад, засобами сполучників, дискурсивних маркерів, у тексті перекладу там, де вони були відсутні в тексті оригіналі. *Імпліцитація* – зворотна тенденція, спрямована на вилучення в цільовому тексті конкретної експліцитної інформації першотвору. *Спрощення* здатне відбуватися на кількох рівнях. Лексичне спрощення полягає в послуговуванні меншим репертуаром різних слів у перекладі; стилістичне спрощення має результатом зменшення або вилучення слів – маркерів неформального стилю, заміну ідіоматичних виразів, екзотизмів, слів-реалій простішими словосполученнями, зменшення кількості повторів тощо; синтаксичне спрощення полягає в дефіциті розмаїття засобів на рівні синтаксичної структури речення в перекладі. *Ускладнення* – зворотний процес, що полягає в когнітивному утрудненні читабельності тексту внаслідок несвідомих змін у структурі тексту перекладу. *Нормалізацію* визначають як підлаштування перекладачем тексту оригіналу в такий спосіб, щоб його було відтворено відповідно до норм цільової мови (S. Laviosa). *Вирівнювання* – явище, коли перекладачі редукують полюси між розмовним і літературним

мовленням, нехтуючи наявними в оригіналі відмінностями й стираючи їх у перекладі, що відбивається, зазвичай, на ступені стилістичної формальності дискурсу (M. Shlesinger).

Загальні закономірності художнього перекладу включають когнітивно-інтерпретаційні, комунікативно-продукційні закономірності. Когнітивно-інтерпретаційні охоплюють набір психолінгвальних одиниць – операцій розуміння (інтерпретації), оскільки їм властивий розподіл і систематизація вхідної інформації через вибір та сполученість предикативних одиниць – маркерів концептуальних структур, що лежать в основі формування ідей першоджерела. На цій аналітичній стадії перекладач ознайомлюється з авторським світом через текст, пізнаючи під час такого спілкування з автором глибину зв'язків між фактами, подіями та взаємодію між учасниками цих подій. Комунікативно-продукційні містять набір психолінгвальних одиниць – операцій породження-синтезу тексту перекладу на основі намірів перекладача як продуцента цільової версії, що ґрунтуються на виборі оптимальних ресурсів для втілення мовою рецептора.

Оперування з пам'яттю і координування дій-операцій належать до метакогнітивних закономірностей, позаяк вони характеризують процесуальні аспекти пізнавального плану перекладача. Стратегії, що лежать в основі цих закономірностей, полягають у контролі якості, плануванні, керуванні й верифікації (редагування) варіанта ПТ. Оскільки метакогнітивні закономірності можливо дослідити на основі безпосередньо спостережених дій, вони є предметом вивчення в емпіричному розділі роботи.

У третьому розділі «Методологічні засади емпіричного вивчення перекладних закономірностей» описано методологічні засади й методи дослідження. Серед головних причин значного поширення деформувальних тенденцій у перекладі S. Halverson називає когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами обробки перекладачем мовного матеріалу. Це означає, що джерела перекладних закономірностей слід шукати поза мовою чи мовами. Більшість дослідників погоджуються з тим, що ці лінгвальні риси мають недовільний характер (M. Olohan, M. Baker). Для нашого дослідження вкрай важливо те, що їхній пошук не у змістових (мовних), а в процедурних аспектах перероблення мови виключить проблему інтерференції мовних систем під час перекладацької діяльності. Цьому особливому критерію пошуку відповідає група мовних одиниць, чия функція полягає в кодуванні способів перероблення вербальної інформації ВТ. У теорії релевантності (D. Sperber, D. Wilson) ці одиниці, що підлягають несвідомій (автоматичній) обробці перекладачем, одержали статус носіїв «процедурного значення». Із позиції теорії релевантності, аби досягнути «оптимальної релевантності», автор (тексту оригіналу) уводить мовні сигнали-одиниці з процедурним значенням, що скеровують умовивідний процес перекладача в потрібне для автора річище, зменшуючи цим когнітивні зусилля й полегшуючи його завдання перекладача з пошуку інтендованого відправником способу обробки пропозицій. Ці носії процедурної інформації – активізатори когнітивних процесів, що не піддаються

свідомій обробці, сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи морфо-синтаксичні обмеження на обробку ним висловлення.

Існують два способи перероблення вхідної інформації під час перекладу – керований процедурною пам'яттю імпліцитний (автоматичний) спосіб із залученням механізму імовірнісного прогнозування й паралельно-розподіленої обробки, та керований декларативною пам'яттю експліцитний (довільний) спосіб із залученням металінгвістичних і прагматичних знань на основі локально-послідовної обробки. Ці два способи співіснують і змінюють один одного, але не можуть застосовуватися одночасно. Процедурні одиниці сприяють залученню вертикальної (автоматичної) обробки, оскільки набір цих одиниць-сигналів способів обробки пропозицій скінченний і з досвідом зрілими перекладачами добре засвоєний.

Конкретний вибір мовних одиниць демонструє конструкти, – способи, якими автор, перекладач та кінцевий адресат бачать реальність (С. А. Жаботинська). Ці когнітивні конструкти в ідеалі не можна порушувати під час перекладу, адже це призведе до «когнітивної асиметрії» (S. Halverson). У нашому дослідженні когнітивна асиметрія в перекладах виявлятиметься в результаті усвідомлення ролі й способів (включаючи частотність) уживання процедурних одиниць у когнітивному конструюванні перекладу. Опис ділянок такої асиметрії й слугуватиме підґрунтям й орієнтиром для виокремлення й класифікації перекладних *Д*- і *Ц*-закономірностей.

Психолінгвальними закономірностями перекладу слід уважати наявні в цільовій мові інгерентні процесу перекладу й відсутні в мові першоджерела риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикалізації – дискурсивні маркери (конектори), модальні слова, займенники.

Із перспективи когнітивної граматики Р. Ленекера, до дефініції кожної частини мови потрібно включити і дискурсивні і когнітивні характеристики. Усі частини мови служать чи вираженню інформації, чи її розподілу, обслуговуючи мисленнєві процеси в голові окремого індивіда і сприяючи відбиттю досвіду людства загалом, фіксуючи результати сприйняття й когніції дійсності. Отже, доцільним є розгляд профілю процедурних мовних одиниць згідно з основами когнітивної граматики (R. Langacker). Згадані відмінності пов'язують із конструкціями проміантності: профілюванням – (виокремленням значення одиниці в ширшому контексті концептуальної бази) та узгодженням траєктора й орієнтира. Водночас траєктор здобуває статус первинного, а орієнтир – вторинного семантичного фокусу, обидва в рівному ступені потрібні для розуміння значення мовного виразу. У домені як сховищі конкретної частини інформації щодо значення, забезпечуючи її розуміння, мовна одиниця набуває ознак більшої виділеності унаслідок застосування до неї певної когнітивної операції (операцій), наприклад, операцій фокусування чи проміантності, орієнтація, прийнята точка спостереження (А. П. Мартинюк).

Профіль дискурсивних маркерів, або конекторів, – позначення (причинового, контрастивного, доповнювального) семантичного, прагматичного або топікального відношення між двома фокусами. У випадку семантичного фокуса одна із релятивних структур представлена пропозицією, що має статус траєктора – більш виділеної (*salient*) структури, а інша – пропозицією зі статусом орієнтира. Подібно до конекторів, модальні слова (парентетичні внесення) також не належать до складу пропозиції, бо є диз'юнктами, і також кодують прагматичне відношення. Але на відміну від кон'юнктив, вони передають окреме повідомлення, що має когнітивний статус додатковості щодо пропозиції. Вигуки й частки також є диз'юнктами, котрі, не належачи до складу пропозицій, профілюють емоційне ставлення мовця до висловленого в пропозиції змісту. Профілем прийменників є атемпоральне відношення між траєктором, який рухається за траєкторією, щодо орієнтира. Їхнє завдання – визначення того, що є виділеною структурою (фігурою, траєктором), а що фоною (тлом). Займенники складають особливу групу мовних одиниць – носіїв процедурного значення складають, що з перспективи когнітивної грамматики профілюють іменне (*nominal*) уґрунтування (*grounding*) (R. Langacker). Ґрунт (фон) – це граматичні засоби маркування епістемічного статусу речі або процесу (темпорального відношення) чи атемпорального відношення. Оскільки породження й перероблення цих процедурних одиниць триває в перекладача недовільно, це виключає інтерференцію з боку системи мови рецептора. Отже, мета дослідження, що полягає в установленні *Д*- і *Ц*-закономірностей на основі зіставлення наявних у джерельних і цільових текстах мовних носіїв процедурної інформації, найдоцільніше реалізувати із застосуванням широкого арсеналу психолінгвістичних інструментів наукового дослідження.

Серед методів у роботі застосовано якісний і кількісний аналіз. Перший залучає вивчення відносно обмеженого числа феноменів: репрезентативність або узагальнення не є у фокусі його уваги. Натомість, він зосереджується на досягненні глибокого розуміння досліджуваного явища, визначаючи причини, що викликають його та описуючи його різноаспектно. З іншого боку, кількісний аналіз передбачає збір і аналіз великих обсягів даних, даючи результати щодо більш вузької інформації (P. Flynn, Y. Gambier). Цей вид аналізу має за мету засвідчити ступінь поширеності певного феномену. Отже, головною вимогою до нього є експертне знання інференційної статистики та комп'ютерних інструментів статистичного аналізу даних (A. Künzli).

До інструментів якісного аналізу належать проєктивні методи семантичного диференціала та вільного асоціативного експерименту, а також методи контент-аналізу, кейс-стаді, психолінгвістичного аналізу тексту. Семантичний диференціал, який передбачає оцінку стимулу в певних ознаках на основі заданих експериментатором шкал, доводить свою ефективність не лише в процесі вивчення універсальї сприйняття (асоціативної) семантики слова, а й тексту, зокрема поетичного. Вільний асоціативний експеримент слугує інструментом установлення когнітивного стилю перекладачів-студентів задля пояснення метакогнітивних й комунікативно-продукційних перекладних закономірностей відтворення цільових версій. Метод контент-аналізу

уможлиблює відтворення замисленої автором художнього твору будови семантичної структури. Цим методом визначатимемо теми поетичних творів, а також під час аналізу тем-категорій у протоколах звітів респондентів під час виявлення психолінгвальних ознак закономірностей. Психолінгвістичний аналіз дає змогу встановити параметри емпіричних закономірностей перекладу художнього тексту. Інтроепективний аналіз, або «міркування вголос» – надійний засіб для з'ясування того, як самі перекладачі приходять до остаточного рішення, оскільки їхні дії не підпорядковуються докладним інструкціям чи запитанням.

Кількісний аналіз охоплює комп'ютерні методи психолінгвістичної діагностики *LIWC* і *Textanz*, що застосовано під час психолінгвістичного аналізу корпусів на наявність перекладних закономірностей у комбінації з інструментом математичної статистики *SPSS 26*. Оскільки виявити перекладацькі закономірності у великому масиві двомовних паралельних та одномовних зіставних корпусів доволі складно, застосування комп'ютерних інструментів *LIWC* і *Textanz* набуває особливої доцільності. Ці програми автоматизованої психолінгвістичної обробки даних дають змогу чітко з'ясувати розбіжності в мовній матерії тексту оригіналу та його версіях цільовою мовою. Кореляційний аналіз має за мету перевірити гіпотези про зв'язки між змінними з використанням коефіцієнтів кореляції. Факторний аналіз лежить в основі побудови семантичних просторів і має за мету зменшення розмірності вихідних даних для їхнього економного опису за умови мінімальних втрат вихідної інформації. Регресійний аналіз – інструмент моделювання взаємозв'язку між залежною змінною та незалежними змінними-предикторами (A. Field). Цей метод сприяє з'ясуванню предикторів залежної змінної (когезії) та побудові її лінійної моделі.

Процедура першого емпіричного дослідження полягала в пред'явленні студентам перекладацького фаху ЗВО уривка англомовного художнього твору й запису їхніх звітів «міркування вголос» під час його відтворення українською. До початку експерименту молодих тлумачів було поділено на групи залежно від пріоритетів модальності – візуалів, аудіалів та кінестетиків, а також когнітивних стилів, що визначалися на основі результатів попередньо проведеного з ними вільного асоціативного експерименту. Друге дослідження стосувалося пошуку закономірностей перекладу студентами та професійними тлумачами текстів англомовних творів українською мовою. До уваги бралися відхилення в показниках мовних одиниць із процедурним значенням.

Перший кейс-стаді здійснювався як інструмент *якісного* лінгвістичного аналізу на матеріалі англо-українського та зворотного перекладів поетичного тексту. Об'єктами цього кейс-стаді постали англомовний текст-оригінал та декілька його українських перекладів, а також український поетичний твір та його англомовні переклади. Мета полягала в установленні закономірностей сприйняття й зіставленні лінгвоетнічних реакцій на твір інформантів – носіїв ВМ та носіїв ПМ. Ступінь фоносемантичної адекватності перекладу оригінальному тексту в термінах естетичної реакції адресата моделювався через установлення навантаження за трьома факторами СД. Для з'ясування причин

відмінностей текстів у семантичних просторах інформантів додатково застосовувалися якісний та кількісний КА, який виявляв семантично навантажені теми-категорії в тексті, разом із ВАЕ, що показав зміст асоціативного семантичного простору цих категорій у інформантів. Дані для обох груп інформантів потім зіставлялися на основі процедур кореляційного й факторного аналізу з використанням програми *SPSS*. Це дало змогу визначити характеристики метаперекладацьких закономірностей та причини неоднакового емоційно-естетичного впливу першоджерела та його перекладів на адресатів. Одержані дані було збагачено результатами фоносемантичного аналізу ще одного поетичного твору без участі інформантів на основі закладених у програмі автоматичних оцінок за факторами СД комп'ютерної програми *VAAL*.

У другому кейс-стаді зіставлено український прозовий твір «Озерний вітер» Ю. Покальчука та його дві перекладні версії, виконані одним перекладачем з інтервалом у декілька років. У результаті якісного й кількісного лінгвістичного аналізу з'ясовано розбіжності і між першотвором та цільовими версіями, і відмінності між двома перекладами в діяхронії.

Корпусний етап дослідження ґрунтувався здебільшого на *кількісній* інтерпретації даних і мав за мету встановити розбіжності між мовними характеристиками текстів оригіналів та їхніх перекладних версій, об'єднаних у спеціально побудований паралельний англо-український корпус прозових творів. Оскільки виявити перекладацькі закономірності у великому масиві корпусів доволі складно, застосування комп'ютерних інструментів *LIWC2015* і *Textanz* набуває особливої доцільності. Ці програми автоматизованої психолінгвістичної обробки даних дають змогу чітко з'ясувати розбіжності в мовній матерії тексту оригіналу та його версіях цільовою мовою. До уваги бралися мовні одиниці з процедурним значенням, що вилучалися з корпусу в процесі обробки комп'ютерними програмами психолінгвістичного аналізу *LIWC2015* і *Textanz*. Програма *Textanz* фіксує, з-поміж іншого, такі лексичні, стилістичні та синтаксичні показники: обсяг тексту у словах (NWORDS), кількість речень (NSENTENCE), середній розмір речень (WPS), лексичне розмаїття (LEXVAR), лексичну щільність (LEXDENSE), коефіцієнт читабельності (READABILITY) тощо. Для здійснення аналізу мовних даних двох корпусів програмою *LIWC2015* до уваги бралися такі показники: займенники першої особи однини (I) і множини (WE), другої особи (YOU), третьої особи однини (SHE/HE), третьої особи множини (THEY), заперечні конструкції (NEGATE), слів із семантикою безвинятковості (DIFFER), маркери неформальності спілкування (INFORMAL), неплинності мовлення – прагматичні маркери, вигуки, частки (NONFLU), дискурсивні маркери глобальної когерентності/ заповнювачі (FILLER), маркери руху (MOTION), часу (TIME), простору (SPACE), прагматичні маркери мітигації (пом'якшення категоричності висловлення) (TENTAT), підсилення категоричності (CERTAIN), каузальні маркери (CAUSE) тощо.

Одержана матриця мовних показників піддавалася подальшим математичним обчисленням із використанням програми *SPSS* на основі критерію Стюдента для

залежних вибірок із нормальним розподілом даних та U тесту Манна-Вітні для даних із ненормальним розподілом. У результаті було встановлено D -закономірності перекладу художнього тексту для побудованого паралельного корпусу.

Останній етап, що також характеризувався кількісним аналізом даних був націлений на встановлення флуктуацій у мовних рисах автентичних українських прозових творів, написаних письменниками-носіями української, та перекладних творів англomовних авторів, відтворених українською мовою професійними перекладачами. Масив текстів, що включав 200 творів певного обсягу, було організовано в зіставний корпус прозових творів. Унаслідок виконання процедур статистичного аналізу з визначенням статистично значущих параметрів на основі застосування програм *LIWC2015* і *Textanz* із подальшою математичною обробкою матриці мовних даних корпусу програмою *SPSS* на основі критерію Стюдента для незалежних вибірок із нормальним розподілом даних та U тесту Манна-Вітні для даних із ненормальним розподілом було доведено статус цих розбіжностей як D -закономірностей. Виявлену в зіставному корпусі провідну D -закономірність *імпліцитатії*, спричинену змінами в кількості одиниць, що реалізують категорію когезії тексту, було перевірено методом регресійного аналізу для з'ясування та порівняння набору предикторів цієї категорії в підкорпусі оригінальних українських творів та підкорпусі перекладних творів.

Паралельний та зіставний корпуси доступні в середовищі DtSearch. Результати всіх етапів емпіричного дослідження систематизовано у вигляді таблиць, рисунків, розміщених у четвертому і п'ятому розділах та додатках.

У **четвертому розділі «Емпіричні психолінгвальні D -закономірності художнього перекладу»** викладено й описано етапи емпіричного дослідження індуктивних закономірностей перекладу. Виявлення цих закономірностей прискорили студії на основі методів інтроспекції, протоколи «думай уголос» (A. Jakobsen, P. Kussmaul), транс- і кілогінг (B. Dragsted), експерименти зі стеження за рухом очей (eye tracking) (F. Alves), поширення якісного перекладознавчого аналізу – «кейс-стаді» (J. Marco, S. Laviosa). Корпусний метод із урахуванням частотності розглядуваних явищ також вважають сьогодні доволі перспективним та економним інструментом перекладознавчого дослідження (A. Рум).

Виявлені психолінгвальні закономірності в перекладі студентів на основі інтроспективного аналізу мають прояв як сукупність спільних перекладацьких мовленнєво-мисленнєвих операцій, наслідком яких є відтворення інваріанта перекладу. Зафіксовано, що при образному способі декодування на основі паралельно розподіленої обробки перекладачі-візуали висували порівняно з іншими більшу кількість перекладних версій речень, творчо трансформуючи синтаксичну структуру й лексику речення оригіналу. Натомість при локально послідовній обробці інформації аудіали та перекладачі-кінестетики переважно наслідували порядок поверхової синтаксичної структури, з обмеженими варіантами лексичних еквівалентів. Зміст висловлень, які комунікують події, легше декодують й відтворюють синтетики, оскільки в них домінує конкретно-

образний спосіб репрезентації інформації. Вислови, що містять високий рівень абстракції, предикатно-аргументні відношення, природно, краще перекладають перекладачі-аналітики, що підтвердилося під час інтроспективного аналізу. Спільною перекладацькою стратегією серед візуалів та кінестетиків виявилися майже в півтора рази частіші, порівняно з аудіалами, спроби конкретизації семантики абстрактних слів, натомість аудіали намагалися зберігати ступінь абстрактності в перекладі незмінним, зате пропонували більше синонімічних еквівалентів, тобто робили більше трансформацій лексичної заміни – диференціації значення, але без його конкретизації, що зіставляється з широким діапазоном еквівалентності. Кінестетики ж здійснювали такі спроби лише під час оперування з «тактильними» одиницями. Мала прояв тенденція вживання аудіалами більшої кількості сполучників і займенників, навіть якщо перші взагалі були відсутні в тексті-оригіналі.

Кейс-стаді поетичних та прозових перекладів засвідчив відхилення у сприйнятті перекладів залежно від їхніх фоносемантичних характеристик. У перекладі прозового твору на англійську зафіксовано прояви нормалізації на морфологічному рівні, експліcitaцію та імпліcitaцію та дераціоналізацію. На стилістичному – зменшення одиниць неформального стилю сприяє вирівнюванню, збільшення частки прагматичних маркерів, заповнювачів, відсутніх в оригіналі, маркують експліcitaцію. Ще однією *Д*-закономірністю є деноміналізація, особливістю якої є трансформування аналітичного (абстрактного) стилю викладу інформації, завдяки високій питомій вазі номіналізаційних одиниць, у наративний стиль, який характеризує динаміка подій. Це створює якісні зрушення в когнітивному розподілі інформації, що призводять до когнітивної асиметрії. Два згадані вище стилі синонімічні когнітивним стилям – аналітичному й синтетичному.

Зіставлення двох цільових версій між собою в кейс-стаді демонструє прояв «ретрансляційної гіпотези» – наближення крайньої версії до першоджерела. Ця версія втратила «фактор перекладача», адаптуючись за показниками мовних одиниць – носіїв процедурної інформації до першотвору. Тому умова авторедагованого перекладу активізує механізм адаптації до оригінального твору, що сприяє адекватності перекладу.

Для визначення потенційних *Д*-закономірностей було спеціально побудовано дослідницький англо-український паралельний корпус (АУПК) художньої прози обсягом 1 млн. 200 слововживань. Він складається з двох однакових за обсягом підкорпусів текстів оригіналів та їхніх перекладних версій, виконаних професійними перекладачами. АУПК містить підкорпус із 30 художніх прозових творів сучасних та класичних англomовних авторів обсягом 20 тис. слововживань кожен і підкорпус із 30 українських текстів перекладів цих англomовних творів також обсягом 20 тис. слововживань кожен. Згідно з класифікацією S. Laviosa (2010), АУПК містить такі характеристики: а) скінченний (обмежений конкретним обсягом); б) діахронічний (включає твори, написані авторами в різні часові проміжки); в) спеціалізований (художня проза); г) двомовний (англо-український); д) писемний (графічно

представлений); е) неанотований (без метаданих щодо граматичних, семантичних чи інших рис мовних одиниць). Отже корпус відповідає загальним вимогам прикладного перекладознавства та корпусної лінгвістики щодо укладення корпусів (М. Baker) щодо включення до нього однакових за обсягом текстів одного жанру (художньої прози) різних авторів та щодо хронологічного балансу представлених оригінальних творів.

До АУПК увійшли оригінальні твори Д. Адамса, Р. Бредбері, Ш. Бронте, Д. Брауна, А. Берджеса, С. Коллінз, Р. Дала, Ч. Дікенса, А. Конан Дойла, Ф. Герберта, Дж. Голсуорсі, В. Голдінга, Дж. Гріна, Е. Гемінгвея, О. Гакслі, Дж. Джойса, Л. Керола, С. Кінга, Г. Лі, С. Маєр, Г. Орвела, Ч. Палагнюка, Дж. Ролінг, Дж. Д. Селінджера, Е. Сігала, Дж. Свіфта, М. Твена, Дж. Р. Р. Толкіна, Г. Велса, Р. Желязни та їхні українські версії у виконанні таких перекладачів: О. Антомонова, Г. Бушиної, О. Буценка, Е. Гончаренко, У. Григораш, К. Грицайчук, Р. Доценка, М. Іванова, А. Кам'янець, О. Красюка, Є. Крижевича, О. Логвиненка, С. Маренка, О. Мокровольського, В. Морозова, В. Назаренко, В. Наріжної, О. О'Лір, Д. Паламарчука, В. Панченка, М. Пінчевського, А. Пітика, К. Плугатир, О. Риди, А. Сагана, Р. Скакуна, О. Тереха, М. Харенка, І. Чернятинського, В. Шовкуна.

У результаті обробки корпусу програмою *LIWC 2015* і *Textanz* постала матриця даних, які було в подальшому піддано математичній обробці програмою *SPSS 26* на основі критерію Стюдента для залежних вибірок, оскільки ми зіставляли кожен текст першоджерела з його українськомовним перекладним відповідником. Результати *t*-тесту АУПК засвідчили прояви когнітивної асиметрії в перекладах, що має прояв на всіх трьох рівнях.

У результаті психолінгвістичного аналізу на морфологічному рівні зафіксовано *ускладнення* через значуще збільшення варіативності лексики; *нормалізацію* через зменшення в українському корпусі займенників. На стилістичному рівні відбулося *спрощення* через зменшену середню довжину речення; *нормалізація* через зменшені показники прагматичних маркерів; частотніше посилування маркерами неформального стилю, вигуками й заповнювачами / дискурсивними маркерами засвідчили про *вирівнювання* й *експліцитацію*. На синтаксичному рівні значно знижені показники кількості приєднаних призвели до *імпліцитації*; *дераціоналізацію* зафіксовано на основі зниження ступеня логічної зв'язності між реченнями та всередині них. Водночас, простежено також статистично значуще збільшення питомої ваги сполучників, що свідчить про *експліцитацію* синтаксичних зв'язків. Каузальні маркери, заперечні конструкції та маркери контрасту внесли вищу когнітивну складність до цільових версій, їхній надмірна представленість мала ефект *ускладнення* (див. рис. 1).

Зіставлення показників професійних перекладів та перекладів студентів засвідчило, що оскільки менший ризик – у студентів (через не значний, порівняно з професіоналами, ступінь «відповідальності» за наслідки своєї роботи), то процеси когнітивного осмислення подій у них менш глибокі, наслідком чого є менша когнітивна складність цільової версії. Якщо для

професійних тлумачів характерна експліцитація тематичної мережі, то для студентів схильність, навпаки, до імпліцитації свідчить про гірше координування й керування ними тематичними сегментами тексту. Як зазначали вище, із погляду теорії релевантності, ці процеси в них менш інтегровані, ніж у досвідчених тлумачів.

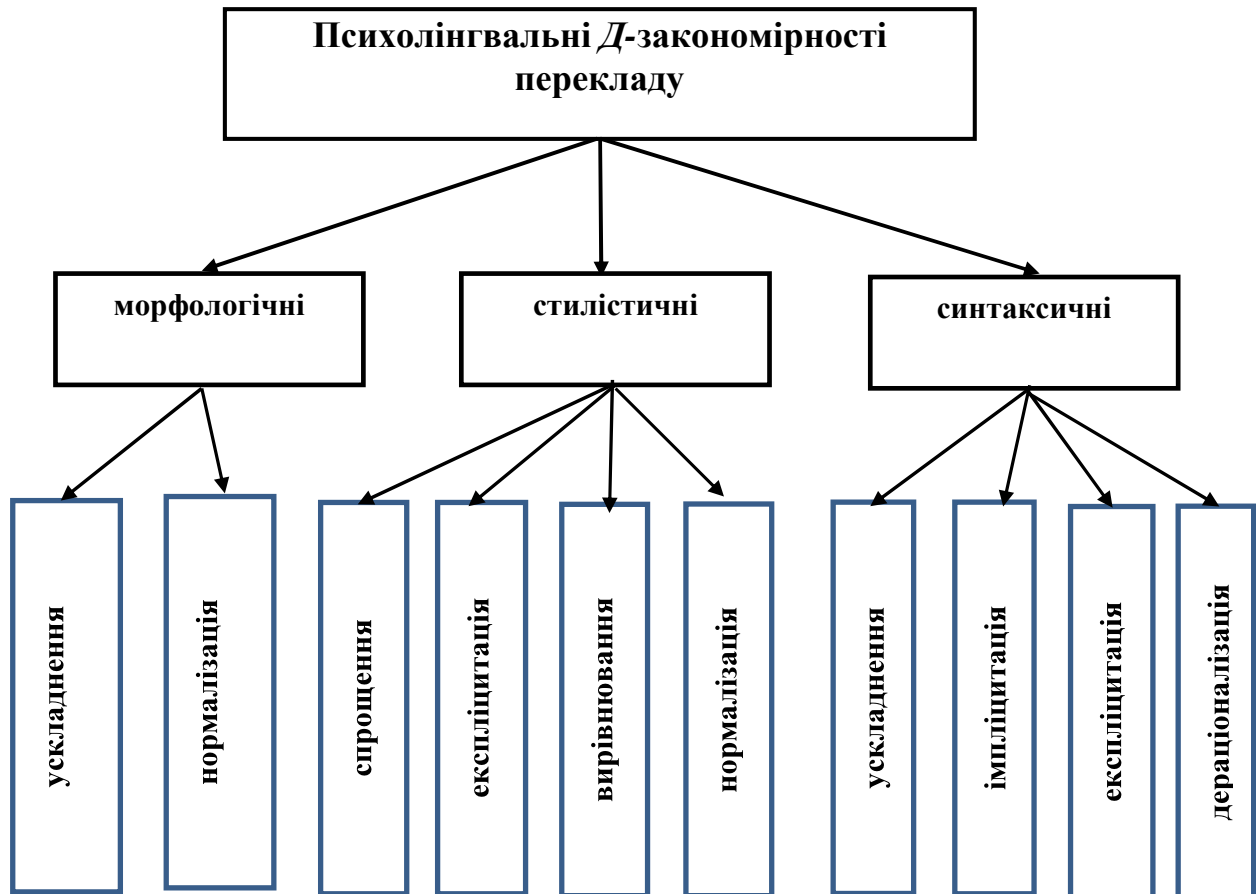

Рис. 1. Класифікація психолінгвальних *Д*-закономірностей перекладу на основі зіставного психолінгвістичного аналізу АУПК

Отже загалом простежено спільні перекладні *Д*-закономірності в обох групах перекладачів, за винятком експліцитації / імпліцитації, спрощення / ускладнення. Водночас, цільові версії студентів характеризує когнітивна спрощеність, що, в свою чергу, призводить до деформації когнітивної структури першоджерела й трансформації у наративний стиль викладу інформації. Натомість, у професійних перекладачів превалює зворотна тенденція до когнітивної ускладненості.

У п'ятому розділі «Емпіричні психолінгвальні *Ц*-закономірності художнього перекладу» здійснено емпіричне дослідження побудованого другого корпусу – зіставного корпусу українських оригінальних та перекладних художніх творів на предмет наявності *Ц*-закономірностей. Перекладні *Ц*-закономірності – психолінгвальне явище, яке поширюється на мову перекладених текстів, зокрема підкорпус перекладених на українську художніх прозових творів.

Побудований нами український зіставний корпус (УЗК) обсягом 4 млн. слововживань містить підкорпус оригінальних текстів, що вміщує 100 художніх прозових творів українських авторів обсягом 20 тис. слововживань кожен, і підкорпус зі 100 перекладених на українську англомовних художніх прозових творів також обсягом 20 тис. слововживань кожен. Відповідно, обсяг кожного з підкорпусів – 2 млн. слововживань. УЗК відповідає загальним вимогам до репрезентативності й принципів побудови корпусів, що висувуються з боку корпусної лінгвістики й прикладного перекладознавства. Він містить такі характеристики: а) скінченний (обмежений конкретним обсягом); б) діахронічний (включає оригінальні й перекладні твори, написані авторами в різні часові проміжки); в) спеціалізований (художня проза); г) одномовний (український); д) писемний (графічно представлений); е) неанотований (без метаданих щодо граматичних, семантичних чи інших рис мовних одиниць).

До підкорпусу текстів оригінальної української прози увійшли твори українських письменників: Р. Андріяшика, О. та В. Авраменків, Ю. Андруховича, І. Багряного, В. Барки, С. Батурина, О. Бердника, І. Білика, Ю. Винничука, В. Дрозда, О. Гончара, Є. Гуцала, Л. Дереша, Р. Іваничука, О. Ірванця, С. Жадана, І. Карпи, М. Кідрука, О. Кобилянської, Н. Королеви, О. Косач, Л. Костенко, М. Коцюбинського, В. Лиса, М. Матіос, П. Мирного, І. Роздобудько, В. Підмогильного, О. Покальчука, У. Самчука, І. Франка та ін. До підкорпусу перекладених українською художніх текстів увійшли твори англомовних авторів, серед яких: А. Азімов, Ч. Буковські, К. Воннегут, Е. Бронте, О. Вайлд, Ч. Діккенс, П. Гоукінз, Дж. Голсуорсі, В. Голдінг, О. Гакслі, Д. Дефо, Д. дю Мор'є, Л. Керол, К. Клайн, В. Колінз, Д. Коул, А. Крісті, Ф.Купер, Дж. Лондон, К. Маккалоу, Дж. Мартін, Дж. Остін, Ч.Палагнюк, Г. Робертс, Дж. Ролінг, Дж. Д. Селінджер, Е. Сігал, Дж.Свіфт, М. Твен, Р. Шеклі та ін. Серед перекладачів цих творів – В. Бродовий, Н. Гайдай, В. Горбатько, О. Гординчук, М. Іванов, А. Кам'янець, Є. Кононенко, Ю. Корецький, В. Коробко, Є. Крижевич, Д. Лисиченко, Ю. Лісняк, Г. Литвиненко, В. Митрофанов, П. Мовчан, О. Мокровольський, В. Морозов, О. О'Лір, Д. Паламарчук, М. Пінчевський, Ю. Попсуєнко, Л. Солонько, Л. Суярко, О. Терех, П. Шарандак, В. Шовкун та ін.

Аналіз результатів дослідження засвідчив наявність у корпусі перекладеної художньої літератури *Ц-закономірностей експліцитації, симпліфікації, нормалізації*, широко згадуваних зарубіжними перекладознавцями, які працювали з іншими корпусами й на матеріалі інших пар мов. Окрім цього, аналіз даних корпусу УЗК засвідчив і відмінності – наявність менш згадуваних дослідниками *закономірностей, як-от: імпліцитації, дераціоналізації й вирівнювання*.

Їх виявлено під час аналізу, в якому було застосовано критерій Стюдента для незалежних вибірок, оскільки ми зіставляли весь масив текстів першоджерела (n=100) з усім масивом українськомовних перекладних творів (n=100). Крім того, було застосовано непараметричний *U* тест Манна-Вітні через наявність даних із ненормальним розподілом. У результаті статистичної обробки за критерієм Стюдента встановлено шість категорій, у яких

відмінності виявилися статистично значущими. Це – показники займенників другої особи (ти, ви), третьої особи множини (вони), неозначені займенники (якийсь, якась, якесь), прийменники, заперечні частки, маркери просторових відношень. Відбулося різке зменшення середнього рангу лексичного розмаїття в перекладах: перекладним текстам, на відміну від автентичних українських текстів, бракує словникового багатства. Цей результат збігається з результатами зарубіжних дослідників (О. Al-Shabab, А. Рум). Відзначимо, відповідно, значуще збільшення середніх рангів службових слів – займенників, включаючи особові, та займенників 1-ї особи.

Стилістичні показники також зазнали суттєвих змін: відзначимо *вирівнювання, нормалізацію, спрощення та імпліцитацію* через зниження всіх показників – маркерів неформального стилю, дискурсивних маркерів – заповнювачів, прагматичних маркерів – вигуків, часток. На синтаксичному рівні також зафіксовано *імпліцитацію*, а також *ускладнення та дераціоналізацію* на основі статистично значущого зменшення питомої ваги сполучників та каузальних маркерів у перекладному корпусі, порівняно з відповідними показниками в корпусі оригінальних творів (див. рис. 2).

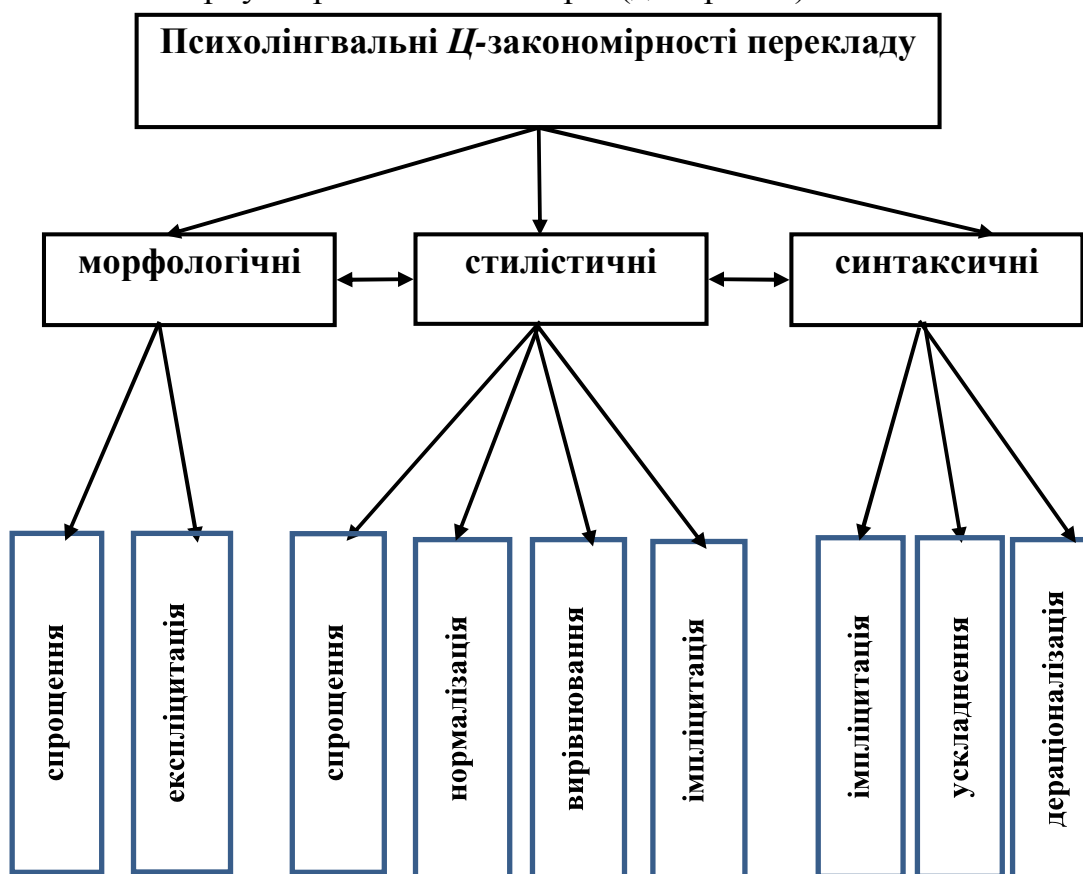

Рис. 2. Класифікація психолінгвальних Ц-закономірностей перекладу на основі результатів *t*-тесту та *U* тесту Манна-Вітні

Отже, емпіричне дослідження побудованого нами зіставного корпусу українських оригінальних та перекладних художніх творів показало, що попри дані зарубіжних дослідників на матеріалі інших мов і наші гіпотези, перекладачі тяжіли не до експліцитації, зафіксованої лише на морфологічному

рівні, а здебільшого до імпліцитації, дераціоналізації й ускладнення. Ідеться про ці закономірності лише на синтаксичному й стилістичному рівнях.

Отже, здійснені статистичні обчислення виявили превалюючі *Ц*-закономірності *імпліцитації* та *дераціоналізації*, що призводять до дисбалансу «категорійно-динамічного індексу» (J. Pennebaker). Це робить підкорпус українських перекладів, вочевидь, когнітивно складнішим, формалізованішим, проте із меншим ступенем логічної зв'язності (когезії). Це спричинює зменшена в перекладних текстах питома вага процедурних одиниць – сполучників, каузальних маркерів, дискурсивних маркерів / заповнювачів.

Виявлена нами *імпліцитація* через значущі відхилення в показниках сполучників і прийменників, що слугують фундаментом когезії як основоположної категорії тексту, слугувала підставою для здійснення регресійного аналізу. Цей інструмент дав змогу з'ясувати глибинні механізми впливу конкретних чинників – предикторів когезії. Аби дослідити предиктори когезії та побудувати регресійні моделі когезії підкорпусу текстів оригіналів (n=100) і підкорпусу перекладів (n=100) було використано регресійний аналіз, в якому когезія слугувала залежною змінною. Незалежні змінні для кожної моделі було обрано з різних видів процедурної інформації, виокремлених вище із допомогою *LIWC*, на основі значущих показників їхніх кореляційних зв'язків із когезією. Відповідно, середня кількість слів у реченні (WPS), функціональні слова (function), прийменники (prepr), заповнювачі/дискурсивні маркери (fillers), прагматичні маркери (nonflu) і каузальні маркери (cause), маркери неформального стилю (informal) слугували незалежними змінними.

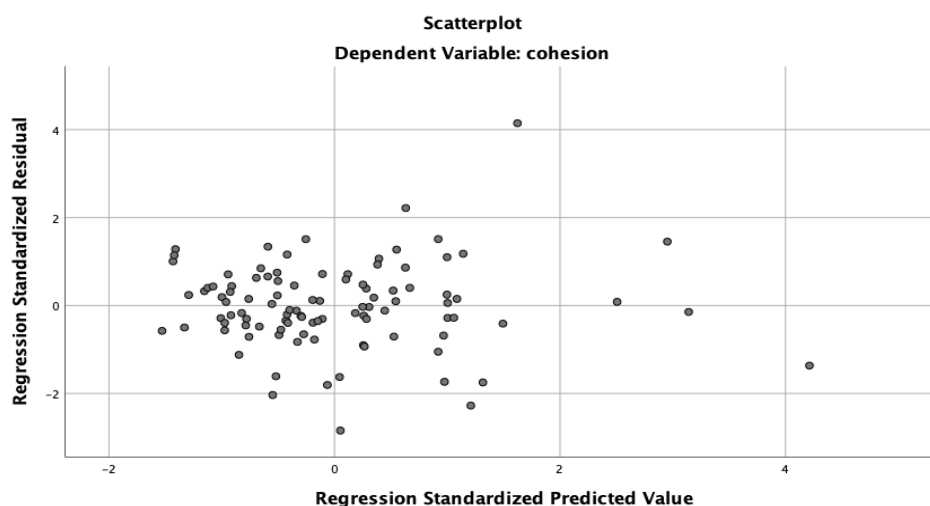

Рис. 3. Регресійна модель когезії підкорпусу оригінальних текстів

Результати регресійного аналізу свідчать про те, що найбільший унесок у когезію *текстів оригіналів* (рис. 3) здійснюють такі носії процедурної інформації, як каузальні маркери та заповнювачі/дискурсивні маркери. Найбільший унесок у когезію *перекладних текстів* здійснюють такі носії процедурної інформації, як прийменники та маркери неформального стилю. Якщо для перших це є природним, то для останніх це виявилось досить

неочікуваним. Рис. 3 ілюструє регресійну модель когезії корпусу оригінальних творів, де очевидне скупчення предикторів. Переважна більшість точок зосереджена в діапазоні від 0 до 2 і графік має симетричний вигляд. Це вказує на вірогідність запропонованої моделі когезії для цього підкорпусу.

Дані регресійного аналізу перекладного підкорпусу (Рис. 4) стосовно незначущості каузальних маркерів як незалежних предикторів когезії корпусу перекладених текстів свідчать, що когнітивні процеси осмислення перекладачами текстів оригіналу були недостатніми.

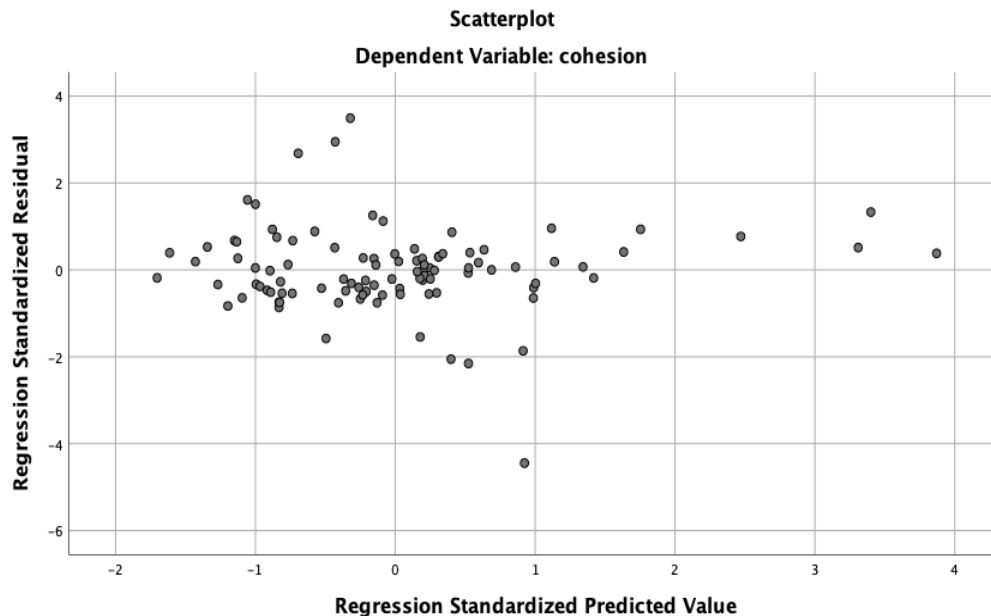

Рис. 4. Регресійна модель когезії підкорпусу перекладних текстів

Каузальні маркери як природні мовні індикатори створення когерентного дискурсу виявилися в перекладах на периферії. Натомість наявність значущих показників унеску в когезію прийменників свідчить про те, що тлумачі зосереджували свою увагу здебільшого на локальному рівні, – внутрішньопозиційній зв'язності, тобто лише на рівні речення. Визначальність маркерів неформального стилю полягає у реалізації імпліцитної когезії (С. Grisot). Усі окреслені вище чинники й створюють когнітивну асиметрію між українськими перекладами та неперекладами цією мовою.

Отже, як засвідчили результати регресійного аналізу, зв'язність як основоположна категорія тексту виявилася залежною від багатьох латентних чинників – розподілу й комбінації процедурних одиниць, що було, з одного боку, очікуваним для обох корпусів. Водночас відсутність у перекладному підкорпусі впливу на когезію каузальних маркерів та чинність маркерів неформального стилю, виявилася, з іншого боку, доволі несподіваним, що свідчить про наявність деформацій під час перекладу.

Той факт, що маркери неформального стилю виявилися визначальними чинниками когезії для перекладного підкорпусу доволі переконливо обґрунтовує наше початкове рішення щодо їхнього включення до складу досліджуваних «стильових» слів, функція яких не стільки полягає у відтворенні концептуальної

інформації, скільки в метатекстовій підтримці зв'язності. Це засвідчують і дослідження імпліцитної когезії (О. В. Станіслав), в яких доведено роль цих одиниць як стилістичних засобів реалізації імпліцитної когезії.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Переклад художнього твору – складний психолінгвальний процес семіотичного перетворення перекладачем джерельного тексту в текст цільовою мовою. Наслідком цього процесу є породження когнітивно асиметричного нового тексту зі збереженою концептуальною інформацією, проте з різним ступенем деформованості синтактико-стилістичних і прагматичних рис першоджерела, що засвідчує емпіричне дослідження дослідницьких корпусів й обґрунтовують методи математичної статистики.

Головними причинами появи деформувальних тенденцій у перекладі слід вважати когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами перероблення перекладачем мовного матеріалу. Із погляду теорії релевантності мовні сигнали-одиниці з процедурним значенням зменшують когнітивні зусилля й полегшують завдання адресата/перекладача з пошуку інтендованого відправником способу обробки пропозицій. Ці носії процедурної інформації – активізатори когнітивних процесів, що не піддаються свідомій обробці, сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи обмеження на обробку ним висловлення.

Психолінгвальними закономірностями перекладу слід вважати наявні в цільовій мові інгерентні процесу перекладу й відсутні в мові першоджерела риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикизації – дискурсивні маркери (конектори), модальні слова, займенники. Оскільки породження й перероблення цих процедурних одиниць триває автоматично, це виключає інтерференцію з боку системи мови рецептора.

Існують два способи перероблення вхідної інформації під час перекладу – керований процедурною пам'яттю імпліцитний (автоматичний) спосіб із залученням механізму імовірнісного прогнозування й паралельно-розподіленої обробки, та керований декларативною пам'яттю експліцитний (довільний) спосіб із залученням металінгвістичних і прагматичних знань на основі локально-послідовної обробки. Ці два способи співіснують і змінюють один одного, але не можуть застосовуватися одночасно. Процедурні одиниці сприяють залученню вертикальної (автоматичної) обробки, оскільки набір цих одиниць-сигналів способів обробки пропозицій скінченний і з досвідом зрілими перекладачами добре засвоєний.

У досвідчених перекладачів, які покладаються здебільшого на імпліцитний спосіб перероблення інформації, триває інтегрована координація процесів розуміння першотвору та породження цільової версії. Відтак вони здатні миттєво передбачати подальший хід подій у сприйманому тексті оригіналу й обрати

відповідний спосіб обробки на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших і вагоміших нейронних зв'язків (конекцій). Натомість, перекладачі-студенти, через менший досвід, надають перевагу експліцитному (контрольованому), послідовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних першотвору та породження цільової версії під час фази синтезу. Із часом, коли перекладацькі навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) горизонтального механізму перероблення даних до превалювання автоматичного (недовільного).

Установлені на основі інтроспективного аналізу психолінгвальні закономірності в перекладі студентів мають прояв як сукупність спільних перекладацьких мовленнєво-мисленнєвих операцій, наслідком яких є відтворення інваріанта перекладу. Зафіксовано, що при образному способі декодування на основі паралельно розподіленої обробки перекладачі-візуали висували порівняно з іншими більшу кількість перекладних версій речень, творчо трансформуючи синтаксичну структуру й лексику речення оригіналу. Натомість при локально послідовній обробці інформації аудіали та перекладачі-кінестетики переважно наслідували порядок поверхової синтаксичної структури, з обмеженими варіантами лексичних еквівалентів. Зміст висловлень, які передають події, легше декодують й відтворюють синтетики, оскільки в них домінує конкретно-образний спосіб репрезентації інформації. Висловлення, що містять високий рівень абстракції, предикатно-аргументні відношення, природно, краще перекладають перекладачі-аналітики, що підтвердилося під час інтроспективного аналізу. Спільною перекладацькою стратегією серед візуалів та кінестетиків виявилися майже в півтора рази частіші, порівняно з аудіалами, спроби конкретизації семантики абстрактних слів, натомість аудіали намагалися зберігати ступінь абстрактності в перекладі незмінним, зате пропонували більше синонімічних еквівалентів, тобто робили більше трансформацій лексичної заміни – диференціації значення, але без його конкретизації, що зіставляється з широким діапазоном еквівалентності. Кінестетики ж здійснювали такі спроби лише під час оперування з «тактильними» одиницями. Мала прояв тенденція вживання аудіалами більшої кількості сполучників і займенників, навіть якщо перші взагалі були відсутні в тексті-оригіналі.

Кейс-стаді поетичних та прозових перекладів засвідчило відхилення у сприйнятті перекладів залежно від їхніх фоносемантичних характеристик. Найадекватнішими оригіналу цільовими версіями, за відгуками інформантів, виявилися ті, що містили схожі з оригіналами фоносемантичні характеристики. У перекладі прозового твору на англійську зафіксовано прояви *нормалізації* на морфологічному рівні, *експліцитацію* та *імпліцитацію* та дераціоналізацію. На стилістичному – зменшення одиниць неформального стилю сприяє *вирівнюванню*, збільшення частки прагматичних маркерів, заповнювачів, відсутніх в оригіналі, маркують *експліцитацію*. Ще однією Д-закономірністю є *деноміналізація*, особливістю якої є трансформування аналітичного (абстрактного) стилю викладу інформації, завдяки високій питомій вазі

номіналізаційних одиниць, у наративний стиль, який характеризує динаміка подій. Це створює якісні зрушення в когнітивному розподілі інформації, що призводять до *когнітивної асиметрії*. Два згадані вище стилі суголосні когнітивним стилям – аналітичному й синтетичному.

Зіставлення двох цільових версій між собою в кейс-стаді демонструє прояв «ретрансляційної гіпотези» – наближення крайньої версії до першоджерела. Ця версія втратила «фактор перекладача», адаптуючись за показниками мовних одиниць – носіїв процедурної інформації до першотвору. Тому умова авторедагованого перекладу активізує механізм адаптації до оригінального твору, що сприяє адекватності перекладу.

Психолінгвістичний аналіз паралельного корпусу свідчить про те, що в перекладах систематично мають прояв *Д-закономірності* як деформації, що призводять до когнітивної асиметрії в перекладах, на морфологічному, синтаксичному й стилістичному. На морфологічному рівні відбувається *ускладнення* через значуще збільшення коефіцієнта лексичної варіативності; *нормалізація* через зменшення питомої ваги займенників в українському корпусі. На стилістичному рівні відбувається *спрощення* через зменшену середню довжину речення; через частотніше послугування маркерами неформального стилю, вигуками, частками й дискурсивними маркерами – *вирівнювання* й *експліцитація*. На синтаксичному рівні зниження показників прийменників свідчить про *імпліцитацію*; *дераціоналізація* має місце через зниження ступеня логічної зв'язності (когезії) в тексті, статистично значуще збільшення питомої ваги сполучників свідчить про *експліцитацію* синтаксичних зв'язків. Надмірна представленість каузальних маркерів, заперечних конструкцій та маркерів контрасту має ефектом *ускладнення* – вищу когнітивну складність цільових версій.

Зіставлення показників професійних та студентських перекладів засвідчило, що оскільки в студентів – менший ризик (через не значний, порівняно з професіоналами, ступінь «відповідальності» за наслідки своєї роботи), то процеси когнітивного осмислення подій у них менш глибокі, наслідком чого є менша когнітивна складність цільової версії. Якщо для професійних тлумачів характерна експліцитація тематичної мережі, то для студентів схильність, навпаки, до імпліцитації свідчить про гірше координування й керування ними тематичними сегментами тексту. Як зазначали вище, із погляду теорії релевантності, ці процеси в них менш інтегровані, ніж у досвідчених тлумачів.

Отже загалом простежено спільні перекладні *Д-закономірності* в обох групах перекладачів, за винятком експліцитації/ імпліцитації, спрощення/ускладнення. Цільові версії студентів характеризує когнітивна спрощеність, що, в свою чергу, призводить до деформації когнітивної структури першоджерела й трансформації у наративний стиль викладу інформації. Натомість, у професійних перекладачів превалює зворотна тенденція до когнітивної ускладненості.

Здійснене дослідження *Ц-закономірностей* на основі зіставного українського корпусу оригінальних та перекладних художніх творів засвідчило

наявність деформувальних ознак «третього коду» в мові перекладених творів. Перекладний корпус вирізняє нетиповість та відхилення від психолінгвальних показників українського корпусу оригінальних художніх творів – носіїв української. Простежено статистично значущі *Ц*-закономірності спрощення й експліcitaції на морфологічному рівні; вирівнювання, імпліcitaції, нормалізації та спрощення на стилістичному рівні; імпліcitaції, ускладнення й дераціоналізації на синтаксичному рівні. Спрощення виявляється в нижчому коефіцієнті лексичного розмаїття в перекладному корпусі, що пояснюється меншою кількістю різних слів, вищою стереотипізованістю мови перекладу, схильністю перекладача вибирати найчастотніші в цільовій мові відповідники.

Усі окреслені вище чинники й створюють когнітивну асиметрію між українськими перекладами та неперекладами цією мовою. Наявність в українських перекладних художніх творах *Ц*-закономірностей створює загрозу природності звучання й автентичності української мови, адже коло читачів зарубіжної художньої літератури в українській версії щороку збільшується.

Імпліcitaція як емпірично встановлена провідна психолінгвальна *Ц*-закономірність перекладу вказує на порушення базової категорії тексту – зв'язності. Виявлена в результаті регресійного аналізу корпусу українських перекладів статистична незначущість маркерів каузальних зв'язків як природних предикторів когезії свідчить про недостатню глибину перекладацької когнітивної обробки, осмислення перекладачами описуваних у тексті фактів та подій під час інтерпретації й породження цільових версій. Як наслідок, сполучники причиново-наслідкових зв'язків і дискурсивні маркери семантичного зв'язку між реченнями/ пропозиціями виявляються в перекладах на периферії, що й призводить до імпліcitaції. Значущість показників прийменників як предикторів когезії свідчить про частіше фокусування під час перекладу на внутрішньопропозиційному рівні, тобто в межах речення. Визначальність маркерів неформального стилю полягає у реалізації імпліцитної когезії перекладного корпусу.

Викладені дані, без сумніву, не вичерпують усіх аспектів досліджуваного об'єкта. Дослідження є ще одним внеском до прикладного перекладознавства та психолінгвістики, окреслюючи можливі «зони перетину» цих галузей науки. Перспективним видається подальше дослідження *Д*- і *Ц*-закономірностей на основі ширших паралельних та зіставних корпусів художніх творів, на матеріалі поетичних творів, інших малодосліджених мовних пар та текстових жанрів. Водночас така праця, сподіваємося, принесе користь майбутнім і теперішнім перекладачам в аспекті уникнення небажаних стратегій та застережень під час їхньої роботи над перекладами художніх творів, які повинні відповідати етичності перекладу й бути адекватними оригіналу, маючи природне звучання мовою-рецептором. Не менш привабливим постає аспект вивчення проявів конкретних перекладних закономірностей у контексті ступеня психотипової сумісності автора художнього твору та його перекладача.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. **Засєкін С. В.** Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2012. 275 с.

2. **Zasyekin, S.** Psycholinguistic modeling of literary translation process. *Applied Psycholinguistics. Positive Effects and Ethical Perspectives*. G. Mininni, A. Manuti (Eds.). Vol. 2. Milano : FrancoAngeli, 2012. P. 334-342. (*Особистий внесок здобувача: розроблення моделі художнього перекладу та інтерпретація одержаних результатів і висновків дослідження*).

3. **Засєкин С. В.** Язык в зеркале перевода: психолингвистическое исследование переводческих универсалий. *Язык, речь, личность в зеркале психолингвистики* : Колл. монография / под ред. Л. В. Засекиной, С. В. Засекина. Луцк: Вэжа-Друк, 2014. С. 25-52. (*Особистий внесок здобувача: розроблення методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження, інтерпретація результатів вивчення перекладних закономірностей*).

Розділи у хрестоматії, енциклопедії, в яких опубліковано результати дисертації:

4. **Zasyekin, S.** Translation as a psycho-semiotic phenomenon. *Steps to Translation: Translation Studies Reader* : хрестоматія / за ред. Т. П. Андрієнко. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. С. 288-297.

5. Вайк Бен ван. Етика перекладу. *Енциклопедія перекладознавства* : у 4 т. Т. 1 : пер. з англ. **С. Засєкіна** / за ред.: Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О. А. Кальниченко та Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. (Серія UTTU Series). С. 103-109.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові праці у виданнях,

включених до наукометричних баз Scopus і Web of Science:

6. **Zasyekin, S.** Translation as a psycholinguistic phenomenon. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2010. Vol. 39, No. 3. P. 225-234.

7. **Засєкін С. В.** Психолінгвістика–перекладознавство: політика партнерства. *Psycholinguistics*. 2012. Вип. 9. С. 178-184.

8. **Засєкін С. В.**, Колесникова І. М. У пошуках перекладацьких універсалій: корпусний підхід до експліцитації. *Psycholinguistics*. 2016. Вип. 19, № 1-2. С. 36-46. (*Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження*).

9. **Zasyekin, S.** Understanding translation universals. *Babel: International Journal of Translation*. 2016. Vol. 62, No 1. P. 122-134.

10. **Засєкін С. В.**, Розенгарт Ю. В. Психолінгвістичні комп'ютерні інструменти лінгвістичного та перекладознавчого аналізу дискурсу. *Psycholinguistics*. 2018. Вип. 23, № 2. С. 94-106. (*Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження*).

11. **Засєкін С. В.** Підходи до перекладу в контексті теорії мовленнєвої діяльності. *Psycholinguistics*. 2018. Вип. 24, № 2. С. 63-77.

12. **Засєкін С. В.** Дослідження когнітивних і психолінгвальних рис перекладних закономірностей. *Psycholinguistics*. 2019. Вип. 26, № 2. С. 114-134.

Наукові праці у фахових виданнях України:

13. **Засєкін С. В.** Психоенергетика інтерпретації і перекладу. *Філологічні студії*. 2002. № 2. С. 64-70.

14. **Засєкін С. В., Засєкіна Л. В.** Когнітивний стиль перекладача. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. Вип. 2. 2002. С. 112-119. (Особистий внесок здобувача: інтерпретація результатів дослідження).

15. **Засєкін С. В.** Психосемантичний підхід до перекладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2003. Вип. 609. С. 25-30.

16. **Засєкін С. В.** Переклад у контексті психолінгвістики. *Філологічні студії*. 2004. № 1. С. 34-41.

17. **Засєкін С. В., Засєкіна Л. В.** Сучасні напрями та перспективи розвитку психолінгвістики. *Філологічні студії*. 2004. № 4. С. 440-444. (Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

18. **Засєкін С. В.** Творець чи імітатор? Психосеміотичні проблеми перекладу. *Філологічні студії*. 2005. № 3-4. С. 285-294.

19. **Засєкін С. В.** Психолінгвістичні підходи до дослідження перекладу. *Філологічні студії*. 2007. № 1-2. С. 133-140.

20. **Засєкін С. В.** Психолінгвістичні закономірності сприйняття тексту перекладачем. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологія*. 2008. Вип. 4. С. 300-304.

21. **Засєкін С. В.** Нейролінгвістичні закономірності мовленнєво-мисленнєвої діяльності перекладача. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки*. 2009. Вип. 6. С. 390-394.

22. **Засєкін С. В.** Психолінгвістика перекладацьких універсалій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2009. № 848. С. 205-210.

23. **Засєкін С. В.** Художній текст, читач і перекладач: психолінгвістичний вимір взаємодії. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. Мовознавство*. 2009. Вип. 16. С. 44-48.

24. **Засєкін С. В.** Психолінгвістичні аспекти моделювання художнього перекладу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2010. Вип. 22, Т. 1. С. 163-166.

25. **Засєкін С. В.** Психолінгвістична модель перекладу художнього тексту. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2011. Вип. 95, № 1. С. 396-401.

26. **Засєкін С. В.** Універсальні стратегії перекладу художнього тексту: досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. № 4, Ч. 2. С. 254-261.

27. **Засєкін С. В.** Когнітивно-дискурсивні S-універсалії перекладу художнього тексту: досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. Вип. 22. С. 119-123.

28. **Засєкін С. В.** Перекладацькі S- і T-універсалії: психолінгвістична перспектива. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. Вип. 17. С. 139-143.

29. **Засєкін С. В.** Вплив когнітивного стилю та провідного каналу сприйняття інформації на перекладацькі рішення. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 43, Ч. 2. 2013. С. 70-77.

30. **Засєкін С. В.**, Іскра І. В. Способи відтворення мови ельфів у перекладах трилогії Дж. Р. Р. Толкіна «Володар перснів». *Актуальні питання іноземної філології*. 2017. № 7. С. 63-66. (Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

31. **Засєкін С. В.**, Колесникова І. М. Перекладати просто: симпліфікація як перекладацька універсалія. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. 2017. Вип. 34. С. 98-103. (Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

Наукові праці у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

32. **Засєкин С. В.** Социопсихолингвистические универсалии художественного перевода: корпусный поход. *Science and Education a New Dimension : Philology*. Vol. I (3), Issue 13. 2013. P. 57-61.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

33. **Zasyekin S.** Psychosemantic aspects of translation of literary texts // Challenging Tasks for Psycholinguistics in the New Century : 7th Congress of International Society of Applied Psycholinguistics, 6–9 Sept. 2004 : Abstracts. Cieczyn, 2004. P. 125-126.

34. **Засєкін С. В.** Психолінгвістика перекладацьких універсалій // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу: матеріали V Всеукраїнської наук. конф., 10–11 квіт. 2009 р., Харків, 2009. С. 60-61.

35. **Zasiekin S.** Psycholinguistic prospects of translation universals // Challenges of Information Society and Applied Psycholinguistics: Proceedings of the 10th International Congress of International Society of Applied Psycholinguistics (ISAPL), 26–29 June, 2013. Moscow, 2013. P. 354-355.

36. **Засєкін С. В.**, Колесникова І. М. У пошуках перекладацьких універсалій: корпусний підхід до експліcitaції // Психолінгвістика в сучасному світі – 2015 : матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 жовт. 2015 р., Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 29. (Особистий внесок здобувача:

розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

37. **Засєкін С. В.** Психолінгвальні прояви «ретрансляційної гіпотези» // Психолінгвістика в сучасному світі – 2016 : матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 жовт. 2016 р., Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 39.

38. **Zasiekin S.** Computer-assisted research tools for linguists, psycholinguists and translation scholars // Challenges of Psycholinguistics and Psychology of Speech – COPAPOLS 2017 : 3rd International Conference, 29–31 May, 2017: Abstracts. Lutsk, 2017. P. 58-59.

39. **Zasiekin S.** Computer-assisted research trends in translation studies // Major Issues in Translation Studies and Translator/Interpreter Training : IX International Conference, 20–21 April 2017 : Abstracts. Kharkiv, 2017. P. 123-125.

40. **Zasiekin S.** On some aspects of translation data analysis // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : X наук. конф. з міжнар. участю, 4-5 квіт. 2019 р. : тези доп. Харків, 2019. С. 143-144.

41. **Засєкін С. В.** Психолінгвістична комп'ютерна діагностика перекладу: перспективи та обмеження // Переклад і мова: компаративні студії : мат-ли I міжнар. наук. конференції, 27–28 берез. 2019 р., Київ, 2019. С.63-65.

42. **Засєкін С. В.** Психолінгвальні аспекти інтерпретації дискурсивних маркерів // Переяславська мовознавча толока : I міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 вер. 2019 р. : тези доп. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 151-153.

Наукові праці, які додатково відображають

наукові результати дисертації:

43. **Засєкін С. В.** Імовірність чи закономірність? Про психолінгвістичні універсалії в перекладі. *Вісник Сумського державного університету*. 2006. Т. 2, № 11(95). С. 110-117.

44. **Засєкін С. В.** Емпіричне вивчення психолінгвістичних універсалій у перекладі. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Серія Педагогіка. Психологія. Філологія. Філософія*. 2007. Вип. 12. С. 280-284.

45. **Засєкін С. В.** Психолінгвістичні аспекти художнього перекладу. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Серія Педагогіка. Психологія. Філологія. Філософія*. 2008. Вип. 15. С. 155-157.

46. **Засєкін С. В.** Провідні нейропсихолінгвістичні концепції мовленнєвої організації мозку перекладача. *Psycholinguistics*. 2010. Вип. 6. С. 87-93.

47. **Засєкін С. В.** Психолінгвістичні аспекти перекладу художнього тексту. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2010. Вип. 30. С. 134-137.

48. **Засєкін С. В.** Художественный перевод как объект психолінгвістики. *Языковое бытие человека и этноса: когнитивный и психолінгвістический аспекты : Мат-лы междунар. школы-семинара (VI Березинские чтения)*. Вип. 17. 2010. С. 50-58.

49. **Засєкін С. В.** Нейролінгвістика сьогодення: теорія і практика. *Людина. Комп'ютер. Комунікація. Зб. наук. праць*. 2010. С. 257-259.

50. **Засєкин С. В.** Психолінгвістическая динамика переводов в контексте «ретрансляционной гипотезы». *Язык и социальная динамика. сб. науч. тр.* 2013. С. 372-380.

51. **Zasiekin S.** Literary translation universals: a psycholinguistic study of novice translators' choices. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2014. Vol. 1, No.1. P. 223-233.

52. **Засєкін С. В.** Динаміка художнього перекладу в контексті «гіпотези новотлумачення». *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. №. 2. С. 71-77.

53. **Засєкін С., Засєкіна Д.** Гендерна когнітивна та поведінкова асиметрія в перекладі. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2016. Vol. 3. 2. P. 121-131. (Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

54. **Засєкін С. В.,** Безуглова Н., Гапон А., Матюшенко В. Подольська О., Зубчук Д. Психолінгвальні аспекти перекладу словника LIWC. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2018. Vol. 5, No 1. P. 121-131. (Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

55. **Повх В., Засєкін С. В.** Психолінгвальні лексико-семантичні трансформації під час перекладу статей Інтернет-видання «Тиждень». *East European Journal of Psycholinguistics*. 2018. Vol. 5, No 2. P. 93-99. (Особистий внесок здобувача: розроблення теоретико-методологічних засад дослідження, формулювання завдань дослідження).

АНОТАЦІЯ

Засєкін С. В. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки МОН України. – Луцьк, 2020; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України. – Харків, 2020.

Дисертацію присвячено вивченню психолінгвальних закономірностей як нетипових рис у перекладі художніх творів з англійської на українську. Дослідження ґрунтується на засадах теорії релевантності щодо розмежування мовних одиниць – носіїв процедурного та концептуального значення. Аналіз паралельного англо-українського корпусу та зіставного українського корпусу художніх прозових творів на основі комп'ютерних інструментів психолінгвістичного та статистичного аналізу засвідчив систематичний прояв, відповідно: *Д*-закономірностей ускладнення, нормалізації, спрощення, вирівнювання, експліцитації, імпліцитації, дераціоналізації; *Ц*-закономірностей спрощення, експліцитації, вирівнювання, імпліцитації, нормалізації, ускладнення, дераціоналізації.

Ключові слова: зіставний корпус, паралельний корпус, перекладна закономірність, процедурне значення, психолінгвістика, LIWC.

АННОТАЦИЯ

Засекин С. В. Психолингвистические закономерности воспроизведения художественного текста в переводе (на материале английского и украинского языков). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки МОН Украины. – Луцк, 2020; Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина МОН Украины. – Харьков, 2020.

Диссертация посвящена изучению психолингвистических закономерностей как нетипичных черт в переводе художественных произведений с английского на украинский. Исследование основывается на принципах теории релевантности относительно разграничения языковых единиц – носителей процедурного и концептуального значения. Анализ параллельного англо-украинского корпуса и сопоставительного украинского корпуса художественных прозаических произведений с применением компьютерных инструментов психолингвистического и статистического анализа показал систематическое проявление, соответственно: *И*-закономерностей усложнения, нормализации, упрощения, выравнивания, экспликации, имплицитации, дерационализации; *Ц*-закономерностей упрощения, экспликации, выравнивания, имплицитации, нормализации, усложнения, дерационализации.

Ключевые слова: переводная закономерность, параллельный корпус, сопоставительный корпус, процедурное значение, психолингвистика, LIWC.

ABSTRACT

Zasiekin S. V. Psycholinguistic Regularities of Reproducing Literary Texts in Translation (Based on the English and Ukrainian Languages). Manuscript.

Dissertation for a Doctoral Degree in Philology, Speciality 10.02.16 – Translation Studies. Lesya Ukrainka Eastern European National University. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lutsk, 2020; V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2020.

This dissertation seeks to explore psycholinguistic avenues of target texts' linguistic features that destroy the translated language by erasing its natural pattern and by adding there a bundle of alien features causing its lexical, syntactical, and stylistic deficiencies. These destructive features, or “deforming tendencies”, are traditionally treated in translation studies as “translation universals”, “shifts”, “laws”. Thus, the study aims to find out psycholinguistic regularities of English-Ukrainian literary translation as compared to the source texts, i.e. *S*-regularities, and psycholinguistic regularities of literary translation by comparing Ukrainian translations with non-translations in this target language, i.e. *T*-regularities. Literary translation is a multifaceted psycholinguistic process of the translator's psycho-semiotic reproduction of the source text by means of the target language. The effect of this process is the creation of a cognitively asymmetrical new text retaining conceptual information, although containing deformations of syntactical, stylistic,

and pragmatic features of the original. Relevance Theory employed in the research explains a conceptual-procedural distinction as a major distinction made between two types of linguistically encoded information. Conceptual information expressed by content words is treated as encoding concepts whereas words with procedural meaning contribute to the derivation of implicatures, certain ways of processing propositions. Psycholinguistic regularities of translation, therefore, are viewed as a result of the subliminal translation-inherent processes that can be traced in the use of function words encoding procedural meaning. Consequently, two ways of the input information processing – implicit/ automatic based on probabilistic principle of parallel-distributed activation, and explicit (arbitrary) principle based on local serial processing with the help of metalinguistic and pragmatic knowledge – are singled out. The author further discusses phono-semantic meta-universals of poetic translations along with an array of case studies of novice translators' target versions. Taken together, these case study findings have significant implications for the understanding of how procedural information processing by student translators is manifested in translation. Next, a parallel English-Ukrainian corpus of the literary texts is compiled and further analyzed by the psycholinguistic computerized tools *Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC)*, *Textanz* and processed by *SPSS*. As a result, a set of *S*-regularities is found out and described based on the computer data analysis. For the purpose of exploring *T*-regularities, a comparable Ukrainian corpus of fiction is compiled. Both subcorpora containing 2 million tokens each were analyzed similarly by the similar computerized tools. As a result, a set of *T*-regularities was revealed. Corpus data analysis shows the following *T*-regularities found in the translated corpus: simplification, and explicitation at the morphological level; equalizing, implicitation, normalization, and simplification at the stylistic level; implicitation, complication, and irrationalization at the syntactical level. These deformations create cognitive asymmetry between the Ukrainian translations and non-translations. Implicitation as the most statistically significant *T*-regularity indicates a disruption in cohesion as a basic text category. Furthermore, regression analysis shows that statistically, the lack of causal markers – conjunctions and discourse markers of reason and result – in the translated subcorpus indicates insufficient cognitive processing, or reappraisal, by translators of the source texts' facts, relations, and event description while reproducing the target versions. By contrast, the abundance of prepositions proved as statistically significant predictors of cohesion in regression analysis shows the translators' focus on the local propositional, i.e. clause level. Informal language markers prove their significance in regression analysis due to their contribution to the implicit text cohesion in the translated corpus. The prospects of further research are seen in compiling richer parallel and comparable corpora to study *S*- and *T*-regularities on the basis of other text genres, and language pairs.

Key words: translation regularity, parallel corpus, comparable corpus, procedural meaning, psycholinguistics, LIWC.

Підписано до друку 04.08.2020.
Формат 60 x 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 0408/2020/3. Ум. вид. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна

Надруковано ФОП Сверделов М. О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.